T.C.
SAĞLIK BİLİMLERİ ÜNİVERSİTESİ
ŞİŞLİ HAMİDİYE ETFAL EĞİTİM VE ARAŞTIRMA HASTANESİ

LİSE ÇAĞINDA ÇOCUĞU OLAN EBEVEYNLERİN GÖZÜNDEN AKRAN ZORBALIĞI

Dr. Gizem Gül KAYABAŞI

TIPTA UZMANLIK TEZİ

İSTANBUL/2025

T.C.
SAĞLIK BİLİMLERİ ÜNİVERSİTESİ
ŞİŞLİ HAMİDİYE ETFAL EĞİTİM VE ARAŞTIRMA HASTANESİ

LİSE ÇAĞINDA ÇOCUĞU OLAN EBEVEYNLERİN GÖZÜNDEN AKRAN ZORBALIĞI

Dr. Gizem Gül KAYABAŞI

Danışman: Prof. Dr. Güzin ZEREN ÖZTÜRK

TIPTA UZMANLIK TEZİ

İSTANBUL/2025

TEŞEKKÜR

Uzmanlık eğitimim süresince engin bilgi ve deneyimlerini benimle paylaşan, akademik gelişimime büyük katkı sağlayan çok değerli hocam Prof. Dr. Güzin Zeren Öztürk'e;

Asistanlık eğitimim ve tez sürecim boyunca desteğini esirgemeyen, yol gösterici tutumlarıyla bana rehberlik eden Uzm. Dr. Seda Özmen Sever'e;

Uzmanlık eğitimi süresince yolumun kesiştiği, her türlü zorlukların üstesinden birlikte geldiğimiz çok kıymetli dostlarım olan eş kıdemlerime;

Bu süreçte sabırları ve içten dostluklarıyla hep yanımda olan Elif Şan İsotçu ve Ecem Güneş'e;

Her daim yanımda olan, sevgilerini koşulsuz sunmuş olan annem Nejla Kayabaşı, babam Dursun Kayabaşı ve kardeşim Murat Kağan Kayabaşı'ya;

Sonsuz saygı, sevgi ve teşekkürlerimi sunarım.

KISALTMALAR

APA **:** Amerika Psikoloji Derneği

DSÖ **:** Dünya Sağlık Örgütü

UNESCO **:** Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR ..... **i**

KISALTMALAR ..... **ii**

İÇİNDEKİLER ..... **iii**

TABLO LİSTESİ ..... **v**

ŞEKİL LİSTESİ ..... **vi**

ÖZET ..... **vii**

ABSTRACT ..... **viii**

1. GİRİŞ VE AMAÇ **1**

2. GENEL BİLGİLER **3**

2.1. Akran Zorbalığı 3

2.1.1. Akran zorbalığı türleri 5

2.1.1.1. Fiziksel zorbalık 6

2.1.1.2. Sözel zorbalık 7

2.1.1.3. Sosyal zorbalık ve dışlama/izolasyon zorbalığı 7

2.1.1.4. Söylenti yayma zorbalığı 8

2.1.1.5. Eşyalara zarar verme zorbalığı 8

2.1.1.6. Cinsel zorbalık 9
2.1.1.7. Siber zorbalık 9
2.1.3. Akran zorbalığı prevalansı 10
2.1.3.1. Dünyadaki durum 10
2.1.3.1. Türkiye'deki durum 12
2.1.4. Akran zorbalığının etkileri 13
2.1.4.1. Psiko-somatik etkileri 13
2.1.4.2. Akademik etkileri 14
2.1.4.3. Psiko-sosyal boyutta etkileri 15
2.1.5. Akran zorbalığının yetişkinlik dönemine yansıması 16
3. GEREÇ VE YÖNTEM 18
3.1. ARAŞTIRMANIN GENEL ÖZELLİKLERİ 18
3.2. ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ 18
3.3. ARAŞTIRMA VERİLERİNİN TOPLANMASI 18
3.4. ARAŞTIRMA VERİLERİNİN ANALİZİ 19
3.5. ARAŞTIRMANIN ETİK YÖNÜ 19
4. BULGULAR 20
5. TARTIŞMA 31
6. SONUÇ VE ÖNERİLER 40
KAYNAKLAR 43
EKLER 51
Ek-1. Anket Formu 51
Ek-2. Etik Kurul Onayı 55
Ek-3. Özgeçmiş 56

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Katılımcı ebeveynlerin tanımlayıcı özelliklerinin dağılımları..... 20

Tablo 2. Katılımcıların akran zorbalığına ilişkin önermelere verdikleri yanıtların dağılımı..... 23

Tablo 3. Katılımcıların akran zorbalığına ilişkin önermelere verdikleri yanıtların anne – baba olma durumuna göre karşılaştırılması..... 25

Tablo 4. Katılımcıların sizce çocuğunuz daha önce akran zorbalığına uğradı mı sorusuna verdikleri yanıtların akran zorbalığı ile ilgili önermelere verdikleri yanıtlar ile karşılaştırılması..... 28

Tablo 5. Katılımcıların sizce çocuğunuz daha önce birine karşı akran zorbalığı yapmış mıdır sorusuna verdikleri yanıtların akran zorbalığı ile ilgili önermelere verdikleri yanıtlar ile karşılaştırılması..... 30

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. Çocukların bulundukları sınıfların dağılımı 21

Şekil 2. Ebeveynlerin akran zorbalığı ile ilgili bilgi edinme kaynakları 22

ÖZET

Amaç: Lise çağında çocuğu bulunan ebeveynlerin akran zorbalığı konusundaki bilgi, tutum ve davranışlarını değerlendirmek amacıyla gerçekleştirilen bu araştırma, tek merkezli, kesitsel ve tanımlayıcı bir anket çalışmasıdır.

Gereç ve Yöntem: Araştırmanın evrenini, Şişli Hamidiye Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi Aile Hekimliği Polikliniği'ne başvuran ve 14-18 yaş aralığında lise çağında çocuğu bulunan ebeveynler oluşturmuştur. Örneklem büyüklüğü 235 ebeveyn üzerinden hesaplanmış ve 150 ebeveyn çalışmaya dahil edilmiştir. Veriler, yüz yüze görüşmeler yoluyla yapılandırılmış bir bilgi formu aracılığıyla toplanmıştır. Formda, ebeveynlerin sosyodemografik özelliklerine, çocuklarının okul bilgilerine, zorbalık deneyimlerine ve ebeveynlerin tutumlarına dair sorular yer almıştır. Verilerin analizinde SPSS 22.0 programı kullanılmış; normallik Shapiro-Wilk ve Kolmogorov-Smirnov testleriyle değerlendirilmiş, uygun olmayan veriler için medyan, minimum, maksimum, ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmıştır. Tüm analizler %95 güven düzeyinde yapılmış, $p<0,05$ değeri anlamlı kabul edilmiştir.

Bulgular: Katılımcıların çoğu (%86) "akran zorbalığı" kavramını daha önce duyduğunu belirtmiştir. Akran zorbalığını duyma durumu ile ebeveynlerin demografik özellikleri arasında anlamlı fark bulunmamıştır ($p>0,05$). Çocuğun hem zorbalığa uğramış hem de başkasına zorbalık yapmış olması arasında anlamlı ilişki saptanmıştır ($p<0,05$). Çocuklarının zorbalığa uğrama durumuyla ebeveynle iletişim kurma davranışı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p<0,05$). Medeni durumla farkındalık düzeyi arasında ilişki

bulunmuş; evli ebeveynler kendilerini daha farkında hissetmiştir. Ebeveynin eğitim düzeyi yükseldikçe farkındalığın da arttığı görülmüştür. Annelerin meslekleriyle akran zorbalığı farkındalığı arasında da anlamlı ilişki saptanmış, beyaz yaka çalışan annelerin bu konuda daha bilinçli olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde, babaların eğitim düzeyine bağlı olarak da farkındalık düzeylerinin değiştiği görülmüştür.

Sonuç: Bu çalışma, ebeveynlerin akran zorbalığını her zaman fark edemediğini ve bilgi düzeyinin farkındalıkla birebir örtüşmediğini ortaya koymuştur. Çocuklarla etkili iletişim ve ebeveyn farkındalığını artırmaya yönelik eğitim programları, zorbalığın erken fark edilmesi ve önlenmesinde önem taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: Akran, Bilgi, Davranış, Ebeveyn, Tutum, Zorbalık

ABSTRACT

Aim: This study is a single-center, cross-sectional, and descriptive survey conducted to evaluate the knowledge, attitudes, and behaviors of parents with high school-aged children regarding peer bullying.

Materials and Methods: The study population consisted of parents of children aged 14–18 who applied to the Family Medicine Outpatient Clinic of Şişli Hamidiye Etfal Training and Research Hospital. The sample size was calculated based on 235 eligible parents, and 150 were included in the study. Data were collected through face-to-face interviews using a structured information form. This form included questions about parents' sociodemographic characteristics, children's school-related information, experiences with bullying, and parental attitudes. Data were analyzed using SPSS 22.0. Normality was assessed via Shapiro-Wilk and Kolmogorov-Smirnov tests; for non-normally distributed data, median, minimum, maximum, mean, and standard deviation values were calculated. All analyses were conducted at a 95% confidence level, and a p-value of <0.05 was considered statistically significant.

Results: The majority of participants (86%) reported having previously heard of the concept of peer bullying. There was no statistically significant relationship between awareness of peer bullying and the demographic characteristics of the parents ($p>0.05$). A significant association was found between a child being both a victim and a perpetrator of bullying ($p<0.05$). A meaningful relationship was also identified between the child's experience of being bullied and their communication with the parent ($p<0.05$). Marital

status was associated with perceived parental awareness; married parents felt more aware. Parental awareness increased with higher educational levels. A significant relationship was observed between mothers' occupations and awareness of peer bullying, with white-collar mothers demonstrating greater awareness. Similarly, fathers with higher educational levels reported higher levels of awareness.

Conclusion: This study revealed that parents do not always recognize peer bullying and that knowledge does not necessarily equate to awareness. Enhancing parent-child communication and implementing educational programs aimed at increasing parental awareness are crucial for the early detection and prevention of bullying.

Keywords: Attitude, Behavior, Bullying, Knowledge, Parent, Peer

1. GİRİŞ VE AMAÇ

Zorbalık, bireyin kendisini savunmasız ve güçsüz hissetmesine neden olan bir güç dengesizliğinin mevcut olduğu, tek bir kişi ya da bir grup tarafından kasıtlı, ısrarlı ve tekrarlayıcı biçimde gerçekleştirilen saldırgan davranışların bütünüdür (1,2). Bu güç dengesizliği, genellikle fiziksel üstünlük, grubun sosyal hiyerarşisindeki konumu, grup büyüklüğü (bir kişiye karşı bir grup oluşturulması) ya da hedef alınan bireyin belirli zayıflıklarının (örneğin, fiziksel görünüm, öğrenme güçlüğü, ailevi durum ya da kişilik özellikleri) fark edilmesi gibi unsurlardan kaynaklanmaktadır (3). Zorbalık davranışları hem yüz yüze etkileşimlerde hem de elektronik araçlar kullanılarak sanal ortamlarda meydana gelebilmektedir (4). Ergenlik döneminde sıklıkla karşılaşılan zorbalık türlerinden biri olan akran zorbalığı, genellikle okul ortamında bir akran ya da akran grubunca gerçekleştirilen saldırgan davranışlarla kendini göstermektedir (5-7). Zorbalık olaylarında; saldırgan davranışları sergileyen zorba, bu davranışların sürekli hedefi olan mağdur hem zorbalığa maruz kalan hem de başkalarına yönelik saldırgan davranışlarda bulunan zorba-mağdur ve zorbalık eylemlerini destekleyen, savunan ya da pasif biçimde izleyen seyirciler yer almaktadır (8-10).

Zorbalık, okul çocukları arasında yaygın şiddet içeren davranışlardan biridir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'nün 2020'deki Çocuklara Yönelik Şiddeti Önleme Küresel Durum Raporu'na göre, 11-15 yaş grubundaki her üç öğrenciden biri zorbalığa maruz kalmaktadır (11). Zorbalık, okul ortamında, sosyal ortamda veya internette meydana gelebilir. Fiziksel, psikolojik ve sosyal zararlara neden olabilir ve ayrıca eğitim üzerinde olumsuz etkileri olabilir (12). Zorbalığa maruz kalan çocuklar depresyon, anksiyete, intihar girişimleri, sosyal zayıflık, okul başarısızlığı, okulu terk, okul devamsızlıklarında artış, madde bağımlılığı ve diğer şiddet davranışları gibi psikiyatrik sorunlar dahil olmak üzere çeşitli risklerle karşı karşıyadır. Bu etkilerin çoğu akuttur; ancak bazıları ergenliğin sonlarına veya hatta yetişkinliğe kadar devam edebilir. Fiziksel kavga ve zorbalık ayrıca sigara içme, alkol bağımlılığı ve suça karışma gibi diğer riskli davranışlarla da ilişkilidir (13).

Akran zorbalığı, çocukluk ve ergenlik dönemlerinde karşılaşılan başlıca sorunlardan biri olarak dikkat çekmektedir. Bu durum, yalnızca zorbalık davranışını sergileyen öğrenciler açısından değil; aynı zamanda zorbalığa maruz kalan ve bu tür davranışlara tanıklık eden bireyler açısından da çok yönlü olarak ele alınması gereken

bir olgudur. Zorbalıkla ilişkili deneyimlerin, bireylerin ileriki yaşamlarında çeşitli psikolojik, sosyal ve akademik sorunlara zemin hazırlayabileceği bilinmektedir (14). Bu bağlamda, özellikle ilk ergenlik döneminde aile tutumlarının, bireylerin zorbalık yapma eğilimleri ya da zorbalığa maruz kalma durumları üzerindeki etkisinin incelenmesi, önem arz eden bir araştırma alanı olarak öne çıkmaktadır (14). Bu nedenle çalışmamızda, lise çağında çocuğu bulunan ebeveynlerin akran zorbalığı hakkında bilgi, tutum ve davranışlarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

2. GENEL BİLGİLER

2.1. Akran Zorbalığı

Akran zorbalığına ilişkin olarak DSÖ tarafından yapılan tanım, günümüzde en yaygın kabul gören açıklamalardan biri olarak öne çıkmaktadır. Bu tanıma göre zorbalık; kardeş ya da romantik bir ilişki içerisinde bulunulmayan bir genç ya da genç grubu tarafından gerçekleştirilen, güç dengesizliğinin gözlemlendiği ya da algılandığı, istenmeyen saldırgan davranışları içeren bir süreçtir. Söz konusu davranışlar tek seferle sınırlı kalmayıp, çoğunlukla tekrarlanma eğiliminde olan ya da tekrar etme olasılığı yüksek olan eylemlerden oluşmaktadır. Bu bağlamda zorbalık, maruz kalan bireyde fiziksel, psikolojik, sosyal ya da akademik düzeyde zarar ve sıkıntıya neden olabilmektedir (15). Benzer şekilde, Amerika Psikoloji Derneği (APA) de zorbalığı, bir bireyin başka bir kişiye kasıtlı ve sürekli biçimde zarar vermeyi ya da rahatsızlık yaratmayı amaçladığı saldırgan bir davranış biçimi olarak tanımlamaktadır. Bu tür davranışlar, doğrudan fiziksel temasla gerçekleşebileceği gibi, fiziksel temas içermeyen dolaylı yollarla da ortaya çıkabilmektedir (16).

Zorbalık, tanımlanması güç bir olgu olup, zorbalık davranışlarını kapsayan kesin ve evrensel olarak kabul görmüş bir davranış listesi bulunmamaktadır (17). Uluslararası düzeyde yürütülen akran zorbalığı araştırmaları, köklerini gelişim psikolojisinden almakta ve bu alandaki çalışmalar, İskandinav kökenli psikolog Dan Olweus'un öncülüğünde şekillenmiştir (18). Olweus, zorbalığı, bir öğrencinin bir ya da birden fazla öğrenci tarafından kasıtlı olarak gerçekleştirilen olumsuz eylemlere zaman içinde ve tekrar eden biçimde maruz kalması olarak tanımlamaktadır; bu tanımın temelinde saldırganlık unsuru yer almaktadır (19). Zorbalık, failin mağdura yönelik olarak, her iki tarafça da algılanan bir güç dengesizliği çerçevesinde, tekrarlayıcı nitelikte sergilediği saldırgan davranışları içermektedir (20). Bir davranışın zorbalık olarak değerlendirilebilmesi için üç temel ölçüt öne çıkmaktadır: davranışın tekrar ediyor olması, kasıtlı bir şekilde gerçekleştirilmesi ve taraflar arasında güç dengesizliğinin bulunması (3).

Akran zorbalığı, ergenlerin yaşamları boyunca farklı dönemlerde değişkenlik gösterebilen bir olgudur (21). Zorbalık vakalarının en yoğun biçimde ortaokul döneminde, yani 12-15 yaş aralığında görüldüğü, lise yıllarının sonuna doğru ise bu vakaların azalma eğilimine girdiği gözlemlenmektedir. Zorbalık türleri yaşla birlikte

farklılık göstermekte; yaş ilerledikçe fiziksel zorbalık yerini daha çok dolaylı ve ilişkisel zorbalık türlerine bırakmaktadır (3). Akran zorbalığı davranışları açık ya da örtük biçimlerde ortaya çıkabilmekte ve hakaret, tehdit gibi sözlü saldırganlıklardan; vurma, tekmeleme gibi fiziksel saldırganlığa ve psikolojik tacize kadar geniş bir yelpazede değerlendirilebilmektedir (21,22). Zorbalığın cinsiyet boyutuna ilişkin bulgular, erkek ergenlerin kızlara kıyasla hem daha fazla zorbalık davranışı sergilediğini hem de zorbalığa daha fazla maruz kaldığını ortaya koymaktadır (23,24). Ayrıca, erkeklerin daha çok fiziksel zorbalığa hedef oldukları, kızların ise ilişkisel ya da psikolojik zorbalığa maruz kalma olasılıklarının daha yüksek olduğu ifade edilmektedir (25).

Olweus'un ortaya koyduğu kuramsal çerçeveye göre, geleneksel zorbalık bağlamında hem zorbalık yapan bireylerin hem de zorbalığa maruz kalanların belirli karakteristik özellikler taşıdığı ifade edilmektedir. Özellikle en yaygın mağdur profili olan pasif ya da boyun eğici mağdurlar, bazı ortak kişilik ve davranışsal özelliklerle tanımlanmaktadır. Bu bireyler genellikle içe dönük, kendine güveni düşük, fiziksel olarak zayıf ve sosyal etkileşimlerde çekingen bir tutum sergileyen öğrencilerdir. Ayrıca bu tür mağdurlar, tehditkâr durumlar karşısında savunma geliştirmekte zorlanmakta ve yardım isteme konusunda da çekimser davranabilmektedirler (26).

Olweus'a göre zorbalık mağdurlarının bazı özellikleri şunlardır (26):

- Genellikle temkinli, duygusal açıdan hassas, sessiz, içe dönük ve utangaç bir kişilik yapısına sahiptirler.
- Kaygı düzeyleri yüksektir; özgüven eksikliği, mutsuzluk ve düşük özsaygı ile karakterize edilirler.
- Depresif duygu durumları sık görülmekte olup, akranlarına kıyasla daha yoğun intihar düşüncelerine sahip olabilirler.
- Çoğu zaman yakın arkadaş ilişkisi kurmakta zorlanırlar; bunun yerine yetişkinlerle daha sağlıklı ve güvene dayalı ilişkiler geliştirme eğilimindedirler.
- Erkek mağdurların büyük bir kısmı, fiziksel olarak akranlarına göre daha zayıf yapıda olup bu durum, mağduriyet riskini artırmaktadır.

Olweus'a göre zorbalar aşağıdaki özelliklerden bazılarını sergileme eğilimindedir (26):

- Diğer öğrencilere üstünlük kurma, onları kontrol altına alma ve kendi isteklerini dayatma yönünde güçlü bir eğilim gösterirler.
- Davranışları çoğunlukla ani öfke patlamaları şeklinde ortaya çıkar ve kolayca öfkelenebilirler.
- Zorbalığa maruz kalan akranlarına karşı empati düzeyleri oldukça düşüktür.
- Yetişkinlerle, özellikle de ebeveynler ve öğretmenlerle olan ilişkilerinde saldırgan ve saygısız tutumlar sergileyebilirler.
- Vandalizm, hırsızlık, madde kullanımı gibi antisosyal ya da kural dışı davranışlara yönelme olasılıkları yüksektir.
- Erkek öğrenciler özelinde, zorbalık yapan bireyler genellikle fiziksel olarak akranlarından ve özellikle mağdurlarından daha güçlü yapıya sahiptir.

Polat'a göre akran zorbalığı mağdurlarının karakteristik özellikleri şunlardır (27):

- Akademik olarak daha başarısız olan,
- Akranlarına göre başarısız olan,
- Kendine güveni olmayan,
- Mutsuz görünen.

Polat'a göre akran zorbalığında zorbaların karakteristik özellikleri şunlardır (27):

- Fiziksel ve psikolojik boyutta üstünlük kurma çabasının olması,
- Aile içi şiddet mağduru olması,
- Benlik saygısının düşük olması,
- Empati gücünün zayıf olması,
- Dürtüsel ve saldırgan olması.

2.1.1. Akran zorbalığı türleri

Akran zorbalığı çeşitli biçimlerde ortaya çıkmakta olup, bu davranışlar genel olarak fiziksel zorbalık, sözel saldırganlık, sosyal izolasyon veya ilişkisel zorbalık, söylenti yayma, eşyalara zarar verme, cinsel içerikli zorbalık ve internet zorbalığı türleri altında sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırma, zorbalığın sadece fiziksel boyutla sınırlı olmadığını, bireyin sosyal ilişkilerini, psikolojik bütünlüğünü ve mahremiyetini hedef alan daha örtük ve karmaşık biçimlerde de tezahür edebileceğini

göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca, bu türlerin birbirinden bağımsız olmayıp kimi zaman bir arada görülebildiği ve mağdur üzerinde çok katmanlı olumsuz etkiler yaratabildiği de göz önünde bulundurulmalıdır (28-30).

2.1.1.1. Fiziksel zorbalık

Fiziksel şiddet, en sık karşılaşılan ve gözlemlenebilen şiddet türlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Bu tür şiddet, fiziksel güç kullanımı yoluyla bireyin bedenine yönelik zarar verici davranışları içermekte olup, kimi durumlarda hayati tehlike oluşturabilecek düzeylere ulaşabilmektedir. Fiziksel şiddetin temel niteliği, süreklilik göstermesi ve bir defalık bir eylemden ziyade yinelenen, kronikleşmiş davranış örüntüleri şeklinde ortaya çıkmasıdır. Bu bağlamda fiziksel şiddet, yalnızca dayakla sınırlı kalmayıp; tokat atma ile başlayarak, çeşitli nesnelerin kullanımıyla gerçekleşen daha ağır saldırgan eylemlere kadar uzanan geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Fiziksel şiddetin tanımı, mağdurun beden bütünlüğünü tehdit eden, sağlık durumunu olumsuz etkileyen ve fiziksel izler bırakan lezyonlar ile yaralanmaları içeren bir olgu olarak yapılabilir (27).

Fiziksel güç kullanımına dayalı saldırgan davranışlar, genellikle bireyin zayıf olarak değerlendirilen bir kişiye yönelik gerçekleştirdiği eylemler şeklinde tanımlanmaktadır. Diğer zorbalık türleriyle karşılaştırıldığında, gözlemlenebilir nitelikte olması nedeniyle en çabuk fark edilen zorbalık biçimidir (29). Bu tür davranışlar arasında vurma, tekme atma, yumruklama, tükürme, itme, ısırma ve kişinin sandalyesini çekme gibi doğrudan fiziksel temas içeren eylemler yer almaktadır. Fiziksel zorbalığın belirginliğine rağmen, yalnızca bu tür davranışlara odaklanmak diğer, daha örtük zorbalık biçimlerinin gözden kaçmasına yol açabilir. Bu nedenle, fiziksel zorbalık müdahale ve önleme çalışmalarında önemli bir başlangıç noktası olsa da kapsamlı bir zorbalık karşıtı yaklaşım geliştirmek için diğer zorbalık türlerinin de sistematik biçimde değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır (29,31,32).

Fiziksel zorbalık, akranlar arasında gerçekleşen ve mağdurun bedensel bütünlüğünü olumsuz yönde etkileyen her türlü davranışı kapsamaktadır. Bu tür zorbalık, bireyin canını yakmak, korkutmak ya da üzerinde baskı kurmak amacıyla gerçekleştirilen saldırgan fiziksel eylemler yoluyla ortaya çıkabilmektedir. Vurma, itme gibi doğrudan şiddet içeren davranışların yanı sıra, bir öğrencinin eşyasını zorla almak, fiziksel olarak bir alana kilitlemek ya da hareket özgürlüğünü kısıtlamak gibi

farklı biçimlerde de gözlemlenebilmektedir. Bu tür davranışlar, fiziksel zorbalığın geniş bir yelpazede değerlendirilebileceğini göstermektedir (27).

2.1.1.2. Sözel zorbalık

Sözel zorbalık, bir bireye kasıtlı olarak zarar vermek amacıyla gerçekleştirilen çeşitli sözlü saldırganlık biçimlerini içermektedir. Bu tür davranışlar arasında tehdit etme, hakaret etme, bağırma, alaycı takma adlar kullanma, iftira atma, karalayıcı ifadeler kullanma ve bireyi toplum içinde küçük düşürecek sözler sarf etme gibi eylemler yer almaktadır. Sözel zorbalık, fiziksel zorbalığa kıyasla daha az görünür olduğu için öğretmenler, aileler ve diğer yetişkinler tarafından fark edilmesi güç olabilmektedir. Ancak, mağdur üzerinde uzun vadede düşük benlik saygısı, kaygı, sosyal izolasyon gibi ciddi psikolojik sonuçlara yol açabileceğinden, bu tür zorbalığın ciddiyetinin göz ardı edilmemesi ve erken müdahale edilmesi büyük önem taşımaktadır (31,32).

2.1.1.3. Sosyal zorbalık ve dışlama/izolasyon zorbalığı

Sosyal şiddet, kimi kaynaklarda "toplumsal şiddet" olarak da adlandırılmakta olup, bireyler ya da gruplar tarafından, bir kişiye ya da belirli bir topluluğa fiziksel ve duygusal açıdan ciddi zarar vermek amacıyla gerçekleştirilen saldırgan eylemler bütünü olarak tanımlanmaktadır. Bu tür şiddet davranışları, yalnızca bireysel düzeyde değil, aynı zamanda toplumsal yapıyı hedef alan doğrudan veya dolaylı müdahaleleri de içermektedir. Sosyal şiddet, genellikle bir sosyal etki yaratmak, tehdit oluşturmak ya da ayrımcılığı körüklemek amacıyla gerçekleştirilir ve çeşitli biçimlerde kendini gösterebilir. Bunlar arasında sosyal ayrımcılık, sistematik dışlama, terör eylemleri, organize çete saldırıları ve fiziksel şiddet içeren toplu olaylar yer almaktadır. Bu bağlamda sosyal şiddet, yalnızca bireyin değil, aynı zamanda toplumun genel refahı ve sosyal bütünlüğü üzerinde de yıkıcı etkiler yaratabilmektedir (33).

Sosyal saldırganlık, bireyin benlik saygısını zedelemeyi ve sosyal statüsünü düşürmeyi amaçlayan kasıtlı davranışları içermektedir (27). Sosyal zorbalık ise, bu tür saldırgan eylemlerin akranlar arasında sistematik ve bilinçli bir şekilde uygulanması şeklinde tanımlanmaktadır. Bu kapsamda; dedikodu yaymak, bireyi arkadaş grubundan dışlamak, görmezden gelmek, sosyal etkinliklere katılımını engellemek gibi bireyin sosyal ilişkilerine zarar vermeyi hedefleyen davranışlar sosyal zorbalığın

örnekleri arasında yer almaktadır. Ayrıca, arkadaşlığı sonlandırmakla tehdit etme gibi sosyal bağları zayıflatmaya yönelik manipülatif tutumlar da bu zorbalık türü içerisinde değerlendirilmektedir (34).

Dışlama zorbalığı, bir bireyin sosyal çevresinden kasıtlı olarak izole edilmesi yoluyla gerçekleştirilen dolaylı bir zorbalık türüdür. Bu davranış biçimi; arkadaş grubundan dışlama, görmezden gelme, ortak etkinliklere dahil etmeme, yalnız bırakma ve sosyal ilişkilerden sistematik biçimde uzaklaştırma gibi eylemleri kapsamaktadır (31,35). Fiziksel ve sözel zorbalığın aksine daha örtük ve dolaylı bir şekilde ortaya çıktığı için fark edilmesi güç olabilir. Zorba birey, mağdurun sosyal ilişkilerini manipüle ederek, onun aidiyet duygusunu zedelemekte ve sosyal izolasyon aracılığıyla psikolojik zarar vermektedir. Bu nedenle, dışlama zorbalığı özellikle ergenlik döneminde sosyal bağların önem kazandığı süreçlerde mağdur üzerinde derin olumsuz etkiler bırakabilmektedir (36).

Bu tür zorbalık, genellikle görünmeyen, daha karmaşık ve gizli bir süreç olduğundan, öğretmenler ve okul yöneticileri gibi yetişkinler tarafından fark edilmesi zor olabilir. Dışlama zorbalığı, mağdurun yalnızlık ve dışlanmışlık duygularını pekiştirerek, onların sosyal becerilerini olumsuz etkileyebilir ve uzun vadede psikolojik sorunlara yol açabilir. Bu nedenle, sadece fiziksel veya sözlü zorbalığa odaklanmak, zorbalığın tüm boyutlarıyla ele alınmasını engelleyebilir. Erken müdahale ve farkındalık, mağdurların daha sağlıklı sosyal ilişkiler geliştirmelerine yardımcı olabilir ve bu tür zorbalığın etkilerini azaltabilir (37,38).

2.1.1.4. Söylenti yayma zorbalığı

Zorbalar, mağdurları hedef alarak gerçek dışı söylentiler yayma, kişisel sırlarını ifşa etme ve arkadaş çevresini manipüle ederek mağdurun sosyal ilişkilerini bozma gibi eylemler gerçekleştirebilirler. Bu tür davranışlar, mağdurun toplumsal bağlarını zayıflatarak psikolojik ve sosyal zararlar yaratmaktadır. Bu şekilde uygulanan zorbalık, daha az belirgin olmasına rağmen etkileri bakımından oldukça yıkıcı olabilir (28,29).

2.1.1.5. Eşyalara zarar verme zorbalığı

Bu tür zorbalık, mağdurları hem maddi hem de duygusal açıdan mağdur edebilir. Fiziksel eşyaların izinsiz alınması veya zarar görmesi, özellikle genç

bireylerde güvenlik hissinin zedelenmesine ve gelecekteki ilişkilerinde güvensizlik oluşturmaya yol açabilir. Ayrıca, maddi kayıplar sadece ekonomik bir zarara neden olmakla kalmaz, aynı zamanda mağdurların özsaygısını da olumsuz etkileyebilir. Bu zorbalık biçiminin fark edilmesi ve doğru bir şekilde müdahale edilmesi, mağdurların duygusal iyileşme sürecini hızlandırabilir ve çevrelerindeki güvenli alanları yeniden inşa etmelerine yardımcı olabilir (28).

2.1.1.6. Cinsel zorbalık

Cinsel zorbalık, bir kişinin cinsel içerikli davranışlarla başkasını rahatsız etme ya da taciz etme amacını güden bir eylemdir. Bu zorbalık türü, sarkıntılık yapma, elle taciz etme veya cinsellikle ilgili sözler söyleme gibi davranışları kapsar. Cinsel zorbalığın etkisi, sadece fiziksel değil, aynı zamanda duygusal ve psikolojik açıdan da ciddi sonuçlar doğurabilir. Mağdurlar, bu tür zorbalık nedeniyle güvenlik duygularını kaybedebilir, kişisel sınırları ihlal edilen bireyler derin bir travma yaşayabilir. Bu tür davranışların önlenmesi hem mağdurların hem de toplumun genel sağlığı ve güvenliği için kritik öneme sahiptir (28,39).

2.1.1.7. Siber zorbalık

Siber zorbalık, dijital iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte özellikle sosyal medya platformlarında sıklıkla karşılaşılan bir zorbalık biçimi olarak öne çıkmaktadır. Bu tür eylemler, bireylere zarar verme amacı taşıyan olumsuz davranışların elektronik ortamda gerçekleştirilmesini kapsamaktadır. Sosyal medya üzerinden dedikoduların yayılması, kişisel fotoğrafların izinsiz paylaşılması, şantaj yapılması ve mağduru küçük düşürücü içeriklerin yayımlanması, siber zorbalığın en yaygın örnekleri arasında yer almaktadır (40).

Dijital araçların yaygın şekilde kullanılması ve bu mecralarda yaşanan mağduriyetlerin artmasıyla birlikte, geleneksel fiziksel ortamlarda karşılaşılan zorbalık türlerinden farklı olarak, yeni bir saldırganlık biçimi ortaya çıkmıştır. Bu yeni tür saldırganlığa daha kolay maruz kalınabilmesinin temel nedenleri arasında faillerin kimliklerini gizleyebilmesi (anonimlik), çok sayıda kişinin tanık olabilmesi ve yetişkin denetiminin sınırlı olması yer almaktadır (41). Ayrıca, siber zorbalık; bir birey ya da grubun, kendini savunmakta zorlanan bir kişiye karşı, elektronik araçlar kullanarak

kasıtlı ve tekrar eden şekilde zarar verici davranışlarda bulunması biçiminde tanımlanmaktadır (42).

2.1.3. Akran zorbalığı prevalansı

2.1.3.1. Dünyadaki durum

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından 2019 yılında yayımlanan Küresel Okul Zorbalığı Raporu, okul temelli şiddet ve zorbalığın dünya genelinde yaygın bir sorun olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, milyonlarca çocuk ve gencin temel eğitim hakkından yararlanmasını engellemekte ve ciddi eğitimsel eşitsizliklere yol açmaktadır. Raporda yer alan bulgulara göre, öğrencilerin yaklaşık %32'si, akademik başarılarını olumsuz etkileyen, okulu bırakma eğilimini artıran ve fiziksel ile ruhsal sağlık üzerinde yıkıcı sonuçlar doğurabilen en az bir tür zorbalık deneyimi yaşamaktadır (43).

Güneydoğu Asya bölgesinde yer alan Endonezya, Laos, Filipinler, Tayland ve Doğu Timor'da gerçekleştirilen ve ortalama yaşları 14,6 olan, okula devam eden 33.184 öğrenciyle yürütülen bir araştırma kapsamında, zorbalık mağduriyeti ile olumsuz sağlık ve psikososyal sorunlar arasındaki ilişki incelenmiştir (44). Araştırma bulgularına göre;

- Katılımcıların %18,6'sı son bir ay içinde ara sıra (1-2 gün/ay) ve %12'si ise sık sık (3-30 gün/ay) zorbalığa maruz kaldıklarını belirtmiştir.
- En yaygın zorbalık türünün psikolojik zorbalık olduğu, bunu fiziksel zorbalık ve sosyal zorbalığın izlediği tespit edilmiştir.

Bölgesel farklılıklar göz önüne alınarak incelendiğinde, çocukların zorbalığa maruz kalma oranları Orta Amerika'da %22,8; Avrupa'da %25; Kuzey Amerika'da ise %31,7 olarak bildirilmektedir. Bu oran Sahra Altı Afrika'da %48,2'ye kadar çıkmaktadır. Ayrıca zorbalık türleri açısından da belirgin coğrafi farklılıklar söz konusudur. Düşük ve orta gelirli ülkelerde doğrudan fiziksel ve cinsel içerikli zorbalık türleri baskınken, yüksek gelirli ülkelerde daha çok dolaylı zorbalık biçimlerinin öne çıktığı bildirilmektedir (45).

Sahra altı Afrika'da okullarda ergenler arasında zorbalık mağduriyetinin yaygınlığını ve bu durumla ilişkili faktörleri inceleyen bir çalışmada, 25.454 ergenin verileri analiz edilmiştir. Çalışmanın bulgularına göre, zorbalık mağduriyetinin genel

yaygınlığı %38,8 olarak belirlenmiştir. En düşük prevalans Mauritius'ta (%22,2) ve en yüksek prevalans ise Sierra Leone'de (%54,6) gözlemlenmiştir. Ayrıca, 15 yaş veya daha büyük ergenlerin, 14 yaş ve daha genç yaştaki ergenlerle karşılaştırıldığında zorbalık mağduriyeti yaşama olasılıkları daha düşük bulunmuştur (46).

Yaşları 11 ile 15 aralığındaki 214.080 ergenin (%49,24'ü erkek, %50,76'sı kadın) katılımıyla gerçekleştirilen ve 40 farklı düşük, orta ve yüksek gelirli ülkeyi kapsayan kapsamlı bir araştırmada, ergenler arasında farklı zorbalık türlerinin yaygınlığı ile bu zorbalık biçimlerinin aile, akran ve okul bağlamındaki ilişkileri incelenmiştir (47). Elde edilen bulgular şu şekildedir:

- Katılımcıların %8'i yalnızca geleneksel akran zorbalığına maruz kaldığını bildirmiştir (erkeklerde %8,8; kadınlarda %7,4).
- Katılımcıların %2,3'ü yalnızca siber zorbalığa maruz kaldığını ifade etmiştir (erkeklerde %5; kadınlarda %7).
- Katılımcıların %1,7'si hem geleneksel hem de siber zorbalığa aynı anda maruz kaldığını belirtmiştir (erkeklerde %2,1; kadınlarda %2,2).
- Siber zorbalığa maruz kalma oranı kadınlarda erkeklere kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur.
- Tüm ülkelerde, yalnızca geleneksel ya da yalnızca siber zorbalığa maruz kalma durumlarına kıyasla hem geleneksel hem de siber zorbalık deneyiminin daha yaygın olduğu gözlemlenmiştir. Bu durumun özellikle düşük ve orta gelirli ülkelerde daha belirgin olduğu rapor edilmiştir.

İspanya, İtalya, Romanya, Portekiz, Polonya ve Birleşik Krallık'ta bulunan ortaokullarda yürütülen ve yaşları 13 ile 16 arasında değişen toplam 1146 öğrenciyi kapsayan bir araştırmada (698'i kız, 448'i erkek), öğrencilerin sosyoekonomik özellikleri ile kişisel şiddet deneyimlerinin geleneksel zorbalık ve siber zorbalık mağduriyetleriyle ilişkisi incelenmiştir. Çalışmanın bulgularına göre, kız öğrencilerin %37,2'si ve erkek öğrencilerin %35'i, zorbalık ve/veya siber zorbalığa maruz kaldıklarını bildirmiştir (48).

Zorbalık biçimleri ile ergenlerin ruh sağlığı arasındaki ilişkiyi ve ebeveyn desteğinin koruyucu rolünü inceleyen bir araştırmaya göre, 65 ülkede 2003-2015 yılları arasında gerçekleştirilen çalışmada, 12-17 yaş arasındaki toplam 167.286 ergenin verileri analiz edilmiştir. Araştırmanın bulgularına göre, zorbalık yaygınlığı

%32,03 olarak belirlenmiş ve özellikle Afrika'daki örnek ülkelerde en yüksek zorbalık yaygınlığına rastlanmıştır (1).

2.1.3.1. Türkiye'deki durum

Dünyada yapılan çalışmalarda olduğu gibi ülkemizde yapılmış çalışmalarda da zorbalığın okullarda önemli bir problem olduğu saptanmıştır. Ülkemizde yapılmış olan önemli çalışmalara aşağıda yer verilmiştir.

Kepenekçi ve Çınkır tarafından yürütülen araştırma, lise öğrencileri arasında okul zorbalığı düzeyini belirlemek amacıyla 692 öğrencinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Elde edilen verilere göre, tüm katılımcıların en az bir kez zorbalığa maruz kaldığını bildirdiği tespit edilmiştir. Mağdur öğrenciler, bir ya da daha fazla türde zorbalık deneyimi yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Akademik yıl içerisinde öğrencilerin %33,5'i sözlü, %35,5'i fiziksel, %28,3'ü duygusal ve %15,6'sı cinsel zorbalığa en az bir kez maruz kaldığını belirtmiştir. Zorbalık türlerinin cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde, erkek öğrencilerin sistematik biçimde tekme atma, tokatlama, bıçakla tehdit etme ve kaba fiziksel şakalar gibi fiziksel zorbalık biçimlerine daha sık maruz kaldıkları; ayrıca isim takma, hakaret ve küfür gibi sözlü zorbalık türlerini daha fazla deneyimledikleri ortaya konulmuştur. Dört temel zorbalık türü arasında hem kız hem de erkek öğrencilerin en sık karşılaştığı davranışların itme (kızlarda %58,1, erkeklerde %63,5) ve isim takma (kızlarda %44,1, erkeklerde %61,8) olduğu belirlenmiştir (49).

Arslan ve arkadaşlarının gerçekleştirdiği çalışmada, İstanbul ilinde 9. ve 10. sınıflarda öğrenim gören 1670 lise öğrencisinin %17'si zorbalık döngüsüne dâhil olmakta olup, bu oranların %5,3'ü yalnızca zorba, %5,9'u yalnızca mağdur, %5,8'i ise hem zorba hem mağdur olarak belirlenmiştir. Erkek öğrencilerin daha çok doğrudan zorbalık biçimlerini tercih ettiği, buna karşın kız öğrencilerin dolaylı zorbalık yöntemlerini daha sık kullandığı gözlemlenmiştir. Zorbalık davranışının erkeklerde daha yaygın olduğu, buna karşın kız öğrencilerde mağduriyet oranının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Ayrıca, kız öğrencilerin büyük bir kısmının kız akranları, erkek öğrencilerin ise erkek akranları tarafından zorbalığa maruz kaldıklarını ifade ettikleri belirtilmiştir (50).

Türkmen ve arkadaşları tarafından yürütülen araştırmada, Bursa ilinde yaşayan 14-17 yaş arası ergen bireyler ile zorbalık davranışının yaygınlığı ve zorbalık türlerinin

belirlenmesi amacıyla bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların büyük bir çoğunluğunun (%96,7) ya saldırgan ya da mağdur olarak zorbalıkla karşılaştığı belirlenmiştir. Zorbalık deneyiminin cinsiyet değişkeni açısından incelenmesi sonucunda, erkek öğrencilerin şiddet içeren davranışlara karışma olasılığının, kız öğrencilere kıyasla yaklaşık 8,4 kat daha yüksek olduğu saptanmıştır (51).

2.1.4. Akran zorbalığının etkileri

Akran zorbalığı, çocuklar ve ergenler açısından ciddi bir endişe kaynağı olup, günümüzde küresel ölçekte önemli bir halk sağlığı problemi olarak kabul edilmektedir (52). Bu olgu, bireyin yaşamı boyunca sürebilecek olumsuz etkiler yaratan, sosyal açıdan kabul görmeyen davranışların bütününü ifade etmektedir (53). Mevcut literatürde, zorbalık deneyiminin çocuklar ve gençlerin ruh sağlığı ile genel iyi oluş halleri üzerinde olumsuz etkiler yarattığına dair herhangi bir şüphe bulunmamaktadır (54). Zorbalığa maruz kalan veya zorbalık davranışlarında bulunan bireylerde ruh sağlığı sorunlarının ortaya çıkabildiği, mevcut psikolojik problemlerinin şiddetlenebildiği ve yeni sorunların gelişebildiği bildirilmektedir (52,54).

2.1.4.1. Psiko-somatik etkileri

Zorbalık hem zorba konumundaki bireylerde hem de mağdurlarda çeşitli psiko-somatik belirtilerin ortaya çıkmasına yol açabilmektedir (55). Ergenlik dönemi, bireyin psikolojik gelişimi açısından oldukça kritik bir evre olup, bu dönemde yaşanan depresif belirtiler genellikle tekrarlayıcı veya kronik bir ruhsal bozukluğun, ciddi düzeyde psikososyal zorlukların ve ilerleyen yıllarda karşılaşılabilecek olumsuz sağlık durumlarının habercisi olabilmektedir (40).

Zorbalığa maruz kalmak, genç bireyler için oldukça yoğun stres yaratan bir süreçtir. Bu süreçte ergenlerin sürekli tetikte olma hâli, kaygı düzeylerinde artışa neden olabilmektedir. Bu devamlı alarm durumu, zamanla kronik stresin gelişmesine zemin hazırlayabilir (56). Yapılan araştırmalar, kronik olarak zorbalığa uğrayan bireylerin çoğunlukla ‘kaçınmacı’ baş etme stratejilerini benimsediklerini, etkili başa çıkma yollarını geliştiremedikleri için mağduriyetlerinin uzun süre devam edebileceğini ve kalıcı stres etkilerine maruz kalabileceklerini göstermektedir. Kronik

stresin bağışıklık sistemini zayıflattığı ve bunun sonucunda çeşitli fiziksel sağlık sorunlarının ortaya çıkabildiği belirtilmektedir (57,58).

2.1.4.2. Akademik etkileri

Zorbalık, küresel ölçekte öğrencileri, aileleri ve eğitim kurumlarını etkileyen yaygın ve ciddi bir toplumsal ve eğitsel sorun olarak değerlendirilmektedir. Ergenlik döneminde zorbalığa maruz kalma, bireylerin genel iyilik halini olumsuz yönde etkileyerek akademik başarılarında düşüşe neden olabilmektedir (59-61). Zorbalık mağdurları, sınıf ortamında dikkatlerini toplamakta güçlük çekmekte ve odaklanma sorunları yaşayabilmektedir. Bu durum, öğrencinin ödevlerine yoğunlaşamaması ve stres altında etkili öğrenme gerçekleştirememesi ile ilişkilendirilmektedir (62).

Avustralya'da yaklaşık 1400 lise öğrencisinin katılımıyla yürütülen bir çalışmada, ağır düzeyde zorbalığa maruz kalan öğrencilerin üçte birinin okula gitmekten korktuğu belirtilmiştir (63). Özellikle siber zorbalık bağlamında, mağdur gençlerin yoğun stres belirtileri gösterdiği, yaşadıkları olaylar üzerine sürekli düşündükleri ve çevrelerine karşı ilgilerinin azaldığı saptanmıştır (64). Ayrıca, zorbalık öğrencilerin okula dair algılarını da olumsuz yönde etkilemekte ve okul aidiyeti duygularını zayıflatmaktadır (65). Zorbalığa maruz kalan öğrencilerin, okullarına daha az bağlı hissettikleri gözlemlenmiştir (66). 13-15 yaş aralığındaki 885 ergenle yapılan bir araştırma, artan zorbalık deneyiminin okula yabancılaşma hissini pekiştirdiğini ortaya koymaktadır (67). Bu bağlamda, öğrenciler okul ile olan bağlarının zayıfladığını düşünmekte ve okul yaşamına aktif olarak katılım göstermemeye eğilimli olmaktadır. Bu durum, devamsızlık davranışlarını artırmakta ve bazı durumlarda okuldan ayrılma riskini beraberinde getirebilmektedir (68).

Zorbalığın akademik başarı ve okul katılımı üzerindeki etkilerini inceleyen araştırmalar, zorbalık deneyiminin psikolojik sıkıntıları artırarak öğrencilerin okul katılımını azalttığını ve bunun sonucunda akademik başarılarının düştüğünü ortaya koymaktadır (69). Mağduriyetin yaşandığı süreçte artan stres, akademik performans üzerinde doğrudan olumsuz bir etki yaratabilmektedir (70). Öğrencilerin akademik başarıları ile okula mazeretsiz devamsızlıkları arasında ters yönlü bir ilişki bulunduğu belirtilmiştir (71). Bu bağlamda, zorbalık mağdurlarının, mağdur olmayan akranlarına göre okula daha düşük oranda devam ettikleri tespit edilmiştir (72).

Uzun süreli zorbalık deneyimi yaşayan öğrencilerde okula aidiyet hissinin azalması ve devamsızlık oranlarının artması yaygın olarak gözlemlenen durumlardandır. Bu durum, öğrencilerin zorbalıktan kaçınma amacıyla okul ortamından uzaklaşmaları ve sosyal etkileşimlerden kaçınmalarıyla açıklanabilir. Sınıf ortamında dikkat çekme korkusu da bu süreçte etkili bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Bazı öğrencilerin, zorbalık korkusuyla okulu bırakma noktasına kadar gelebildikleri rapor edilmektedir. Yapılan çalışmalar, okul devamlılığı ile zorbalık arasında benzer ilişkilere işaret etmekte; zorbalık mağduru öğrencilerin okul devamlılıklarının mağdur olmayanlara kıyasla belirgin biçimde düşük olduğunu ortaya koymaktadır (73,74).

2.1.4.3. Psiko-sosyal boyutta etkileri

Ergenlik, bireylerin kimlik gelişiminin merkezde olduğu ve sosyal algıların değişim gösterdiği kritik bir dönemdir. Bu süreçte ergenler, aile ilişkilerine alternatif olarak akranlarıyla daha yoğun sosyal etkileşimler kurma eğilimindedir. Akran ilişkilerinin niteliği, sağlıklı bir gelişim sürecinin temel taşlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Ancak, akran ilişkileri her zaman sorunsuz şekilde şekillenmemekte ve bazı durumlarda olumsuz sosyal etkileşimler, özellikle zorbalık, ortaya çıkabilmektedir. Bu bağlamda zorbalık, ergenlerin genel sağlık durumunu etkileyen önemli sosyal belirleyicilerden biri olarak kabul edilmektedir (75).

Ergenlik döneminde zorbalığa maruz kalmak, bireylerde içselleştirme sorunlarına (örneğin sosyal çekilme, depresif belirtiler ve psikosomatik şikâyetler) ve dışsallaştırma problemlerine (örneğin aşırı hareketlilik, mülke zarar verme, fiziksel ve sözel saldırgan davranışlar ile suça yönelme) yol açabilmektedir (76). Bu olgulara ilişkin boylamsal çalışmalardan elde edilen veriler, okul çağında başkalarına zorbalık yapan bireylerin ilerleyen dönemlerde antisosyal ve şiddet eğilimli davranışlar sergileme olasılıklarının anlamlı şekilde arttığını göstermektedir (77). Zorbalıkla bağlantılı olarak ortaya çıkan antisosyal eğilimler; saldırganlık, başkalarını yönlendirme ve kontrol etme eğilimleri, empati yoksunluğu ve şiddet içerikli davranışlara karşı olumlu tutumlar biçiminde tanımlanmaktadır (78).

Depresyon, ergenlik döneminde en yaygın ruh sağlığı problemlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Travmatik deneyimler, özellikle zorbalık ve çatışma gibi şiddet içerikli olaylar, çocuklar ve ergenler için depresyon riskini artırabilir. Zorbalığa uğramanın ardından ortaya çıkan duygusal dengesizlik ve benlik saygısındaki düşüş,

zorbalık ile depresyon gibi psikiyatrik semptomlar arasında bir aracılık rolü üstlenebilir. Zorbalığa maruz kalma, benlik saygısını zedeleyebilirken, zorba davranışlar sergileyen bireylerin ise benlik saygısında artış gözlemlenebilmektedir (7).

Zorbalık, kaygı, depresyon ve ergenlerde intihar riski ile doğrudan ilişkilidir (27). Zorbalığa daha sık maruz kalan ve zorbalık yapan gençler, ciddi depresyon ve intihar girişimleri açısından yüksek risk taşımaktadır (79). Birey için en ağır şiddet biçimi, intihar davranışıdır ve zorbalığa uğrayan ergenlerde bu davranışa daha sık rastlanmaktadır (27,80). Zorbalık yaşayan ergenler, kendilerine zarar verme veya intihar düşüncesi konusunda yüksek risk altındadır (81). 9-13 yaş arasındaki zorbalık deneyimleyen çocukların ciddi psikolojik sorunlar yaşadıkları, her beş öğrenciden birinin kasıtlı olarak kendine zarar verme girişiminde bulunduğu ve her dokuz gençten birinin intihar teşebbüsünde bulunduğu belirlenmiştir (82).

2.1.5. Akran zorbalığının yetişkinlik dönemine yansıması

Araştırmalar, zorbalığa maruz kalmanın hem kısa hem de uzun vadede duygusal, davranışsal ve psikososyal sorunların gelişimine yol açabileceğini ortaya koymaktadır. Zorbalık deneyimi, yetişkinlik döneminde psikososyal uyumsuzluk, zayıf duygusal bağlar, düşük benlik saygısı, bozulmuş iyi oluş hali ve stres gibi sorunların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (83). Zorbalığın yol açtığı travmalardan etkilenen bireyler, çocukluk ve ergenlik dönemlerinde yaygın olarak görülen anksiyete bozukluğu ve depresyon gibi psikolojik sorunlar ile karşı karşıya kalabilirler (84,85). Üniversite öğrencileri arasında zorbalık deneyimleri, geçmişteki travmatik deneyimlerden etkilenmiş bireylerde benlik saygısının ve psikolojik iyi oluşun önemli ölçüde düşük olduğu, stres düzeylerinin ise yüksek olduğu gözlemlenmektedir (86). Depresyon tedavisi gören yetişkinlerde de çocukluk ve ergenlik dönemlerinde zorbalığa maruz kalma öyküsüne sıklıkla rastlanmakta ve bu duruma anksiyete bozuklukları eşlik etmektedir (87). Ayrıca, anksiyete bozukluğu olan yetişkinlerde okulda akran zorbalığına uğramanın, depresyon, sosyal kaygı ve işlevsellik bozukluklarıyla ilişkili olduğu bildirilmiştir (88).

Çocukluk ve ergenlik döneminde akran zorbalığına maruz kalan bireylerin, zorbalığa uğramayanlara kıyasla intihar düşünceleri ve girişimleri açısından daha yüksek bir risk taşıdığı bulunmuştur (85). Yetişkinlik dönemindeki problemler yalnızca intihar düşünceleri ve girişimleriyle sınırlı değildir. Bu bireylerin, sınırda

kişilik bozukluğu belirtileri sergilediği ve bunun yanı sıra halüsinasyonlar veya sanrılar gibi psikotik deneyimler yaşadıkları da tespit edilmiştir (89). Yetişkinlere yönelik yapılan bir başka geriye dönük araştırmada, okul döneminde akran zorbalığına uğramış olmanın, okuldan yıllar sonra bile intihar düşünceleriyle ilişkili olduğu ifade edilmektedir (90).

Çocukluk ve ergenlik döneminde zorba konumunda bulunan bireylerde, anti-sosyal davranışların pekiştiği ve bu bireylerin saldırgan tutumları benimsediği, dolayısıyla bu davranış örüntülerinin yetişkinlik dönemine taşındığı belirlenmiştir. Bu durumun bireylerin suç işleme olasılığıyla doğrudan bağlantılı olduğu saptanmıştır (91-93). Özellikle kronik biçimde süregelen zorbalık davranışlarının, bireylerin ilerleyen yaşantılarında suç teşkil eden eylemler gerçekleştirmelerine zemin hazırlayabileceği ve bu bağlamda toplumsal güvenlik açısından ciddi bir tehdit oluşturabileceği ifade edilmektedir (94). Zorbalık deneyimi yaşayan gençlerde, madde kullanımı ve suça yönelme oranlarında artış gözlemlenmektedir. Bu bireylerde tütün ve uyuşturucu kullanımı ile aşırı alkol tüketimi eğilimi, diğer akranlarına kıyasla daha yüksek düzeydedir (91,93,95). Özellikle siber zorbalık biçiminde zorbalık davranışlarında bulunan gençlerde belirgin davranış sorunları ortaya çıkmaktadır. Bu bireylerin sergilediği saldırgan davranışların başında ise, kuralları ihlal etmeye yönelik anti-sosyal tutumlar yer almaktadır (96,97).

3. GEREÇ VE YÖNTEM

3.1. ARAŞTIRMANIN GENEL ÖZELLİKLERİ

Bu çalışma tek merkezli, kesitsel ve tanımlayıcı nitelikte bir anket çalışmasıdır. Çalışma, 01.01.2025-31.03.2025 tarihleri arasında Şişli Hamidiye Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi Aile Hekimliği Polikliniği'nde gerçekleştirilmiştir.

3.2. ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ

Bu çalışmaya, belirtilen üç aylık süre içerisinde Şişli Hamidiye Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi Aile Hekimliği Polikliniği'ne herhangi bir nedenle başvuran ve lise çağında (14-18 yaş) çocuğu bulunan ebeveynler (anne veya baba) dahil edilmiştir.

Örneklem büyüklüğü, son üç ay içinde herhangi bir nedenle Şişli Hamidiye Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi Aile Hekimliği Polikliniği'ne başvuran ve lise çağında çocuğu olan 235 birey esas alınarak, %95 güven aralığıyla hesaplanmıştır. Bu doğrultuda, araştırmaya toplam 147 katılımcının dâhil edilmesi planlanmış, araştırma 150 katılımcıyla tamamlanmıştır.

Araştırmaya dahil olma kriterleri:

1- Lise çağında çocuğu olan kişiler

2- Soruları yanıtlamaya yol açabilecek iletişim problemi olmayan kişiler

Araştırmaya dahil olmama kriterleri:

1- Lise çağında çocuğu olmayan kişi

2- Çalışmaya katılmayı kabul etmeyen kişiler

3- Soruları yanıtlamaya yol açabilecek iletişim problemi olan kişiler

3.3. ARAŞTIRMA VERİLERİNİN TOPLANMASI

Araştırmanın verileri, Şişli Hamidiye Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi Aile Hekimliği Polikliniklerine çeşitli nedenlerle başvuran ve lise çağında çocuğu bulunan ebeveynlerle yüz yüze görüşmeler yoluyla elde edilmiştir. Birden fazla lise çağında çocuğu bulunan ebeveynlerde değerlendirme, veri tekrarını önlemek ve tutarlılığı sağlamak amacıyla yalnızca bir çocuk üzerinden yapılmıştır. Bu kapsamda, her katılımcı için yaşça büyük olan çocuk esas alınarak sorular yöneltilmiştir. Görüşmelerde, ebeveynlerin akran zorbalığına ilişkin bilgi düzeyi, tutum ve davranışlarını değerlendirmeye yönelik yapılandırılmış 24 soru ve 10 önerme içeren

bir bilgi formu kullanılmıştır. Bu formda, ebeveynlerin sosyodemografik özellikleri, çocukların öğrenim gördüğü okul türü, kaçıncı sınıfta olduğu ve sınıf mevcudu, çocukların daha önce akran zorbalığına maruz kalıp kalmadığı ve maruz kaldıysa tipi, çocukların daha önce birine akran zorbalığı uygulayıp uygulamadığı, uygulaması halinde ebeveynlerin yaklaşımı, ebeveynlerin akran zorbalığına ilişkin bilgi kaynakları, konuyla ilgili bilgi düzeyleri ve tutum-davranışlarına yönelik önermeler sorulmuştur.

3.4. ARAŞTIRMA VERİLERİNİN ANALİZİ

Veriler SPSS 22.0 programı ile analiz edilmiştir. Verilerin normal dağılıma uygunluğu, Shapiro-Wilk ve Kolmogorov-Smirnov testleriyle değerlendirilmiş; normal dağılım göstermedikleri saptanmıştır.

Niceliksel veriler için minimum, maksimum, ortalama, standart sapma ve medyan değerleri hesaplanmış; niteliksel (kategorik) veriler için ise sayı ve yüzde (%) dağılımları sunulmuştur.

Kategorik değişkenler arasındaki ilişki Ki-Kare testi ile analiz edilmiş; anlamlı bulunan sonuçlarda, çoklu karşılaştırmalar için Bonferroni düzeltmesi uygulanarak farklılığın hangi gruplar arasında olduğu belirlenmiştir.

Tüm analizler %95 güven aralığında yapılmış ve $p<0,05$ değeri istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir.

3.5. ARAŞTIRMANIN ETİK YÖNÜ

Araştırma için, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Şişli Hamidiye Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezi Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 31/12/2024 tarih ve 2857 karar numarası ile izin alınmıştır.

4. BULGULAR

Çalışmaya 150 ebeveyn katılmış olup ebeveynlerin %84'ü (n=126) anne, %16'sı (n=24) babaydı. Tüm katılımcıların yaş ortalaması 42,8±5,2 (min=33, maks=57), annelerin yaş ortalaması 42,2±4,95 (min=33, maks=57), babaların yaş ortalaması ise 46,12±5,1 (min=38, maks=56) olarak hesaplandı.

Katılımcı ebeveynlerin sosyodemografik verilerinin dağılımı Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcı ebeveynlerin tanımlayıcı özelliklerinin dağılımları

	Anne n, (%)	**Baba n, (%)**	**Toplam n, (%)**
Medeni durum			
Evli	120 (%95,2)	22 (%91,7)	142 (%94,6)
Boşanmış/Bekar	6 (%4,8)	2 (%8,3)	8 (%5,4)
Eğitim durumu			
Okuryazar değil	7 (%5,6)	-	7 (%4,7)
Lise altı	52 (%41,3)	3 (%12,5)	55 (%36,7)
Lise ve üzeri	67 (%53,2)	21 (%87,5)	88 (%58,6)
Çalışma durumu			
Çalışmıyor	87 (%69)	2 (%8,3)	89 (%59,3)
Mavi yaka	16 (%12,7)	12 (%50)	28 (%18,7)
Beyaz yaka	23 (%18,3)	10 (%41,7)	33 (%22)

Çalışmaya dahil edilen çocukların %64,7'si (n=97) kız çocuk, %35,3'ü (n=53) erkek çocuklardan oluşmaktadır. Çocukların yaşları 14 ile 18 arasında değişmekte olup, yaş ortalaması 15,65±1,1, çocukların kardeş sayısı 0 ile 7 arasında değişmekte olup ortalaması 2,26±1,16'dır. Sınıf mevcutları 14 ile 45 arasında değişmekte ve sınıf mevcudu ortalaması 26,75±4,15 olarak saptanmıştır.

Çocukların bulundukları sınıfların dağılımı Şekil 1'de sunulmuştur.

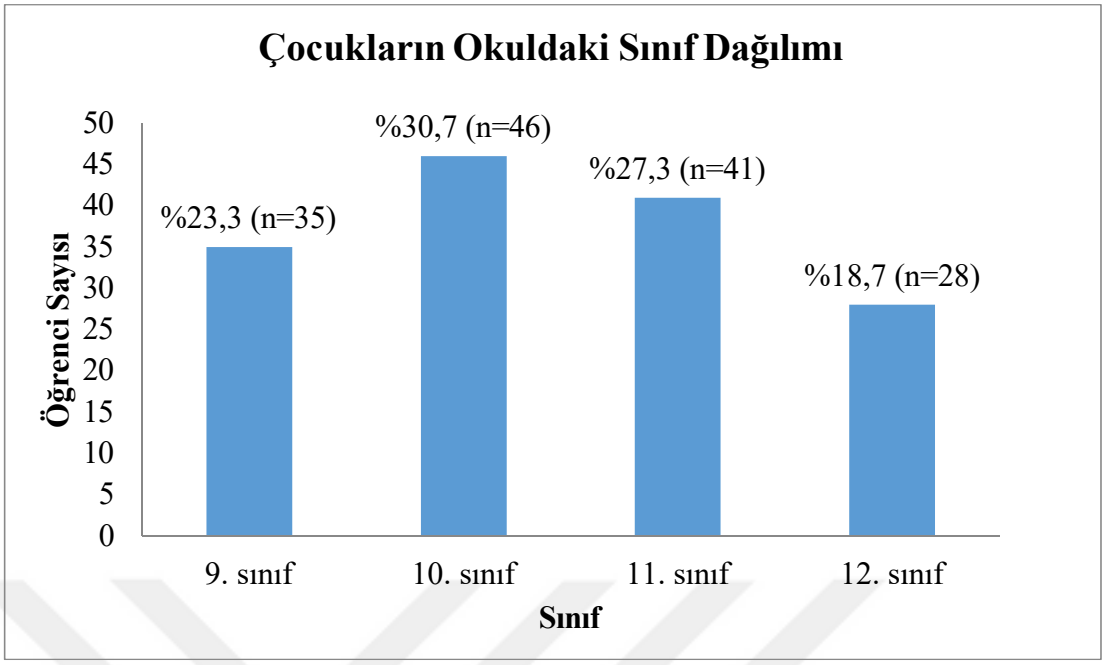

Şekil 1. Çocukların bulundukları sınıfların dağılımı

Çocukların çoğunluğu Anadolu lisesinde okumaktadır (n=77, %51,3). Bunu sırasıyla mesleki ve teknik lise (n=51, %34) ile fen lisesi (n=17, %11,3) izlemektedir. Çocuklar arasında özel liseye giden 3 çocuk (%2), sosyal bilimler lisesine giden 1 çocuk (%0,7) ve güzel sanatlar lisesine giden 1 çocuk (%0,7) bulunmaktadır.

Katılımcıların %91,3'ü (n=137) çocuğunun okulda yakın arkadaşının olduğunu belirtirken, %2,7'si (n=4) yakın arkadaşının olmadığını, %6'sı (n=9) ise bu konuda bilgi sahibi olmadığını ifade etmiştir. Geçtiğimiz aylarda çocuklarının sebepsiz yere okula gitmek istememe durumu olup olmadığı sorulduğunda, ebeveynlerin %69,3'ü (n=104) 'hayır', %30,7'si (n=46) ise 'evet' yanıtı vermiştir. Çocuğunun kendisi ile sorunları hakkında konuşup konuşmadığı sorulduğunda ebeveynlerin %52'si (n=78) evet yanıtı, %36'sı (n=54) bazen ve %12'si (n=18) hayır yanıtı vermiştir.

Katılımcıların %86'sı (n=129) daha önce akran zorbalığı tanımını duyduğunu belirtirken, %14'ü (n=21) akran zorbalığı tanımını daha önce duymadığını belirtmiştir. Annelerin %86,5'i (n=109) akran zorbalığı tanımını daha önce duyduğunu belirtirken babaların ise %83,3'ü (n=20) akran zorbalığı tanımını daha önce duyduğunu belirtmiştir.

Katılımcıların akran zorbalığı ile ilgili bilgi edinme kaynakları Şekil 2'de sunulmuştur.

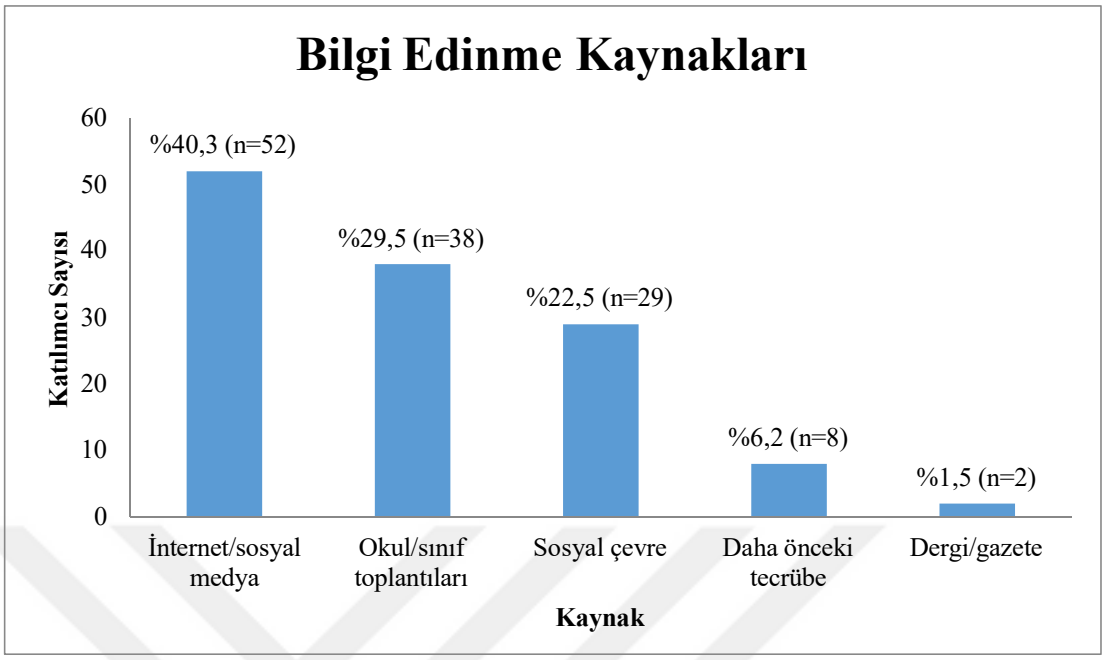

Şekil 2. Ebeveynlerin akran zorbalığı ile ilgili bilgi edinme kaynakları

Katılımcıların %28,7'si (n=43) çocuklarının daha önce akran zorbalığına uğradığını belirtirken, %54'ü (n=81) böyle bir durum yaşanmadığını ifade etmiştir. %17,3'ü (n=26) ise bu konuda bilgi sahibi olmadığını belirtmiştir.

Çocuğunun akran zorbalığına uğradığını belirten ebeveynlerin çocuklarının %65,1'i (n=28) sözel zorbalığa maruz kalmış, %20,9'u (n=9) dışlanma yaşamış, %7'si (n=3) fiziksel zorbalığa maruz kalmış, %7'si (n=3) ise siber zorbalıkla karşılaşmıştır.

Katılımcıların %49,3'ü (n=74) çocuğunun zorbalığa uğraması durumunda, çocuğunu kendini koruması için cesaretlendireceğini belirtmiş, %34'ü (n=51) okulla irtibata geçeceğini ifade etmiş, %8,7'si (n=13) zorbalık yapan çocuğun ailesiyle konuşmayı tercih edeceğini belirtmiş, %3,3'ü (n=5) çocuğun okulunu değiştirmeyi düşüneceğini, %2'si (n=3) olayın yok sayılmasını önereceğini, %2'si (n=3) doğrudan zorbayla konuşacağını ve %0,7'si ise (n=1) hiçbir şey yapmayacağını belirtmiştir.

Katılımcıların %7,3'ü (n=11) çocuklarının daha önce birine karşı akran zorbalığı yapmış olabileceğini belirtmiş, %72,7'si (n=109) çocuklarının böyle bir davranışta bulunmadığını ifade ederken, %20'si (n=30) bu konuda kararsız olduğunu belirtmiştir.

Zorbalık yaptığı belirtilen çocukların %63,6'sı (n=7) sözel zorbalık, %27,3'ü (n=3) fiziksel zorbalık, %9,1'i (n=1) ise dışlama davranışında bulunmuştur.

Katılımcıların %83,3'ü(n=125), çocuklarının zorbalık yapması durumunda, çocuklarıyla konuşarak tekrar yapmamaları yönünde uyaracaklarını, %7,3'ü (n=11) cezalandırma yoluna gideceğini, %5,3'ü (n=8) okulla irtibata geçeceğini, %2,7'si (n=4) zorbalığa uğrayan çocuğun ailesiyle iletişime geçeceğini, %1,3'ü (n=2) ise bu durumda hiçbir şey yapmayacağını belirtmiştir.

Katılımcıların akran zorbalığına ilişkin önermelere verdikleri yanıtların dağılımı Tablo 2'de' sunulmuştur.

Tablo 2. Katılımcıların akran zorbalığına ilişkin önermelere verdikleri yanıtların dağılımı

Önermeler	Evet n, (%)	Hayır n, (%)	Kararsızım n, (%)
Çocuğumun problemlerini düşünürken akran zorbalığı ihtimalini göz önünde bulundururum.	112 (%74,6)	25 (%16,7)	13 (%8,7)
Çocuğum akran zorbalığına maruz kalırsa farkına varacağımı düşünüyorum.	114 (%76)	5 (%3,3)	31 (%20,7)
Akran zorbalığı müdahale edilmesi gereken bir durum değildir.	7 (%4,7)	142 (%94,6)	1 (%0,7)
Çocuğum akran zorbalığı ile kendisi baş edebilir.	66 (%44)	42 (%28)	42 (%28)
Akran zorbalığı arkadaşlık ilişkisinin bir parçasıdır ve normal değerlendirilebilir.	6 (%4)	139 (%92,7)	5 (%3,3)
Akran zorbalığına gereken önemin verilmediğini düşünüyorum.	121 (%80,7)	11 (%7,3)	18 (%12)
Okullarda akran zorbalığına yönelik önlemler alınmalı, bilgilendirmeler yapılmalıdır.	147 (%98)	1 (%0,7)	2 (%1,3)
Çocuğumun akran zorbalığına maruz kalma ihtimali beni endişelendirir.	133 (%88,7)	9 (%6)	8 (%5,3)
Çocuğumun okul başarısı düşse, okula gitmek istemese akran zorbalığı aklıma gelir.	82 (%54,6)	34 (%22,7)	34 (%22,7)
Çocuğumun okulda başına gelen her türlü olaydan haberdar olurum.	88 (%58,7)	17 (%11,3)	45 (%30)

Daha önce akran zorbalığı tanımını duyma durumu ile ebeveynlerin yaşı, anne-baba olma durumları, eğitim düzeyi ve meslekleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($p>0,05$).

Katılımcıların daha önce akran zorbalığını duyma durumları ile çocukların yaşı, sınıf mevcudu, okuduğu okul tipi, çocuğunun daha önce akran zorbalığına uğrama durumu ve akran zorbalığı gerçekleştirme durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($p>0,05$).

Katılımcıların çocuklarının daha önce akran zorbalığına uğrama durumu ve daha önce birine karşı zorbalık yapma durumları ile ebeveynlerin eğitim düzeyi, çocukların cinsiyeti, çocukların okuduğu okul tipi ve sınıfı arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmamıştır ($p>0,05$).

Katılımcılar arasında çocuğunun daha önce akran zorbalığına uğrama durumu ile çocuğunun daha önce birine zorbalık yapma durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmıştır ($p<0,05$). Yapılan ileri analizde (Bonferroni) anlamlı farklılığın çocuğu daha önce akran zorbalığına uğrama durumuna evet yanıtı verenlerde çocuğunun daha önce birine zorbalık yapma durumuna evet ve kararsızım yanıtı verenlerin oranları hayır yanıtı verenlerin oranından anlamlı yüksek bulundu. Benzer şekilde, çocuğun daha önce akran zorbalığına uğrama durumu ile çocuğun ebeveyni ile sorunlarını paylaşma durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmıştır ($p<0,05$).

Katılımcıların çocuklarının hem daha önce akran zorbalığına uğrama durumu hem de daha önce birine karşı akran zorbalığı yapmış olma durumu ile geçtiğimiz aylarda sebepsiz yere okula gitmek istememe durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmıştır ($p<0,05$). Yapılan ileri analizde (Bonferroni) anlamlı farklılıkların çocuklarının hem daha önce akran zorbalığına uğrama durumu hem de daha önce birine karşı akran zorbalığı yapmış olma durumu değişkenlerinde evet yanıtı verenlerde çocuğu geçtiğimiz aylarda sebepsiz yere okula gitmek istememe durumuna evet yanıtı verenlerin oranı hayır yanıtı verenlerin oranından anlamlı yüksek bulundu.

Katılımcıların akran zorbalığına ilişkin önermelere verdikleri cevapların anne-baba olma durumuna göre karşılaştırması Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Katılımcıların akran zorbalığına ilişkin önermelere verdikleri yanıtların anne- baba olma durumuna göre karşılaştırılması

	Ebeveyn			
	Anne n (%)	Baba n (%)	X^2	p
1. Çocuğumun problemlerini düşünürken akran zorbalığı ihtimalini göz önünde bulundururum				
Evet	94 (%74,6)	18 (%75)		
Hayır	19 (%15,1)	6 (%25)	3,667	0,16
Kararsızım	13 (%10,3)			
2. Çocuğum akran zorbalığına maruz kalırsa farkına varacağımı düşünüyorum.				
Evet	97 (%77)	17 (%70,8)		
Hayır	4 (%3,2)	1 (%4,2)	0,419	0,811
Kararsızım	25 (%19,8)	6 (%25)		
3. Akran zorbalığı müdahale edilmesi gereken bir durum değildir.				
Evet	6 (%4,8)	1 (%4,2)		
Hayır	119 (%94,4)	23 (%95,8)	0,21	0,9
Kararsızım	1 (%0,8)			
4. Çocuğum akran zorbalığı ile kendisi baş edebilir.				
Evet	57 (%45,2)	9 (%37,5)		
Hayır	32 (%25,4)	10 (%41,7)	2,704	0,259
Kararsızım	37 (%29,4)	5 (%20,8)		
5. Akran zorbalığı arkadaşlık ilişkisinin bir parçasıdır ve normal değerlendirilebilir.				
Evet	5 (%4)	1 (%4,2)		
Hayır	116 (%92,1)	23 (%95,8)	0,985	0,611
Kararsızım	5 (%4)			
6. Akran zorbalığına gereken önemin verilmediğini düşünüyorum.				
Evet	101 (%80,2)	20 (%83,3)		
Hayır	11 (%8,7)		2,639	0,267
Kararsızım	14 (%11,1)	4 (%16,7)		
7. Okullarda akran zorbalığına yönelik önlemler alınmalı, bilgilendirmeler yapılmalıdır.				
Evet	123 (%97,6)	24 (%100)		
Hayır	1 (%0,8)		0,583	0,747
Kararsızım	2 (%1,6)			
8. Çocuğumun akran zorbalığına maruz kalma ihtimali beni endişelendirir.				
Evet	115 (%91,3)	18 (%75)		
Hayır	6 (%4,8)	3 (%12,5)	5,365	0,068
Kararsızım	5 (%4)	3 (%12,5)		
9. Çocuğumun okul başarısı düşse, okula gitmek istemese akran zorbalığı aklıma gelir.				
Evet	71 (%56,3)	11 (%45,8)		
Hayır	26 (%20,6)	8 (%33,3)	1,884	0,39
Kararsızım	29 (%23)	5 (%20,8)		
10. Çocuğumun okulda başına gelen her türlü olaydan haberdar olurum.				
Evet	74 (%58,7)	14 (%58,3)		
Hayır	14 (%11,1)	3 (%12,5)	0,041	0,979
Kararsızım	38 (%30,2)	7 (%29,2)		

X^2: Ki-Kare testi

Katılımcıların akran zorbalığına ilişkin önermelere verdikleri cevaplar ile medeni durumlarının karşılaştırılmasında yalnızca "Çocuğum akran zorbalığına maruz kalırsa farkına varacağımı düşünüyorum" ifadesinde istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmıştır ($p<0,05$). Yapılan ileri analizde (Bonferroni) 'evet' yanıtı veren evli katılımcıların oranı boşanmış katılımcıların oranından; 'kararsızım' yanıtı veren boşanmış katılımcıların oranı evli katılımcıların oranından anlamlı yüksek bulunmuştur.

Katılımcıların akran zorbalığına ilişkin önermelere verdikleri cevaplar ile tüm ebeveynlerin eğitim durumlarının karşılaştırılmasında yalnızca "Akran zorbalığına gereken önemin verilmediğini düşünüyorum" ifadesinde istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmıştır. ($p<0,05$). Yapılan ileri analizde (Bonferroni) 'hayır' yanıtı veren okuryazar olmayan katılımcıların oranı lise altı ve lise ve üzeri eğitime sahip katılımcıların oranından; lise altı eğitime sahip olan katılımcıların oranı da lise ve üzeri eğitime sahip katılımcıların oranından anlamlı yüksek bulunmuştur.

Katılımcıların akran zorbalığına ilişkin önermelere verdikleri cevaplar ile annelerin eğitim düzeylerinin karşılaştırılmasında ise yalnızca "Çocuğumun okul başarısı düşse, okula gitmek istemese akran zorbalığı aklıma gelir" ifadesinde istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmıştır ($p<0,05$). Yapılan ileri analizde (Bonferroni) 'hayır' yanıtı veren okuryazar olmayan katılımcıların oranının lise altı ve lise ve üzeri eğitime sahip katılımcıların oranından, lise altı katılımcıların oranının lise ve üzeri eğitime sahip katılımcıların oranından anlamlı yüksek olduğu saptanmıştır.

Katılımcıların akran zorbalığına ilişkin önermelere verdikleri cevaplar ile babaların eğitim düzeylerinin karşılaştırılmasında ise yalnızca "Çocuğum akran zorbalığına maruz kalırsa farkına varacağımı düşünüyorum" ifadesinde istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmıştır ($p<0,05$). Yapılan ileri analizde (Bonferroni) evet yanıtı veren lise ve üzeri katılımcıların oranının lise altı eğitime sahip katılımcıların oranından anlamlı yüksek bulunmuştur.

Katılımcıların akran zorbalığına ilişkin önermelere verdikleri cevaplar ile babaların meslekleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmazken ($p>0,05$), annelerin meslekleri ile karşılaştırılmasında "Çocuğumun problemlerini düşünürken akran zorbalığı ihtimalini göz önünde bulundururum" ifadesinde istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmıştır ($p<0,05$). Yapılan ileri analizde

(Bonferroni) evet yanıtı veren beyaz yaka çalışan katılımcıların oranının mavi yaka çalışan ve çalışmayan katılımcıların oranından, mavi yaka çalışan katılımcıların oranının çalışmayan katılımcıların oranından anlamlı yüksek bulunmuştur.

Katılımcılara akran zorbalığına ilişkin önermelere verdikleri cevaplar ile daha önce akran zorbalığını duyup duymama durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($p>0,05$).

Katılımcıların çocuklarının daha önce akran zorbalığına uğrama durumları ve daha önce birine karşı akran zorbalığı yapmış olma durumları ile akran zorbalığı ile ilgili önermelere verdikleri yanıtların karşılaştırılması Tablo 4 ve Tablo 5'te sunulmuştur.

Katılımcıların "sizce çocuğunuz daha önce akran zorbalığına uğradı mı sorusuna verdikleri yanıtların akran zorbalığı ile ilgili önermelere verdikleri yanıtlar ile karşılaştırılmasında "çocuğum akran zorbalığına maruz kalırsa farkına varacağımı düşünüyorum" ve "çocuğumun okulda başına gelen her türlü olaydan haberdar olurum" önermelerinde istatistiksel olarak anlamlı fark saptandı ($p<0,05$). Yapılan ileri analizde (Bonferroni) anlamlı farklılığın "çocuğum akran zorbalığına maruz kalırsa farkına varacağımı düşünüyorum" önermesinde evet yanıtı verenlerde "sizce çocuğunuz daha önce akran zorbalığına uğradı mı" sorusuna hayır yanıtı verenlerin oranı evet ve bilmiyorum yanıtı veren katılımcıların oranından, evet yanıtı verenlerin oranı da bilmiyorum yanıtı verenlerin oranından anlamlı yüksek bulundu. Kararsızım yanıtı verenlerde bilmiyorum yanıtı verenlerin oranı evet ve hayır yanıtı verenlerin oranından, evet yanıtı verenlerin oranı da hayır yanıtı verenlerin oranından anlamlı yüksek bulundu. "Çocuğumun okulda başına gelen her türlü olaydan haberdar olurum" önermesinde evet yanıtı verenlerde "sizce çocuğunuz daha önce akran zorbalığına uğradı mı" sorusuna hayır yanıtı verenlerin oranı evet ve bilmiyorum yanıtı veren katılımcıların oranından anlamlı yüksek bulundu. Kararsızım yanıtı verenlerde bilmiyorum yanıtı verenlerin oranı evet ve hayır yanıtı verenlerin oranından, evet yanıtı verenlerin oranı da hayır yanıtı verenlerin oranından anlamlı yüksek bulundu (Tablo 4).

Tablo 4. Katılımcıların sizce çocuğunuz daha önce akran zorbalığına uğradı mı sorusuna verdikleri yanıtların akran zorbalığı ile ilgili önermelere verdikleri yanıtlar ile karşılaştırılması

	Sizce çocuğunuz daha önce akran zorbalığına uğradı mı?				
	Evet	Hayır	Bilmiyorum	X^2	p
1. Çocuğumun problemlerini düşünürken akran zorbalığı ihtimalini göz önünde bulundururum					
Evet	31 (%72,1)	66 (%81,5)	15 (%57,7)		
Hayır	7 (%16,3)	12 (%14,8)	6 (%23,1)	8,442	0,77
Kararsızım	5 (%11,6)	3 (%3,7)	5 (%19,2)		
2. Çocuğum akran zorbalığına maruz kalırsa farkına varacağımı düşünüyorum.					
Evet	34 (%79,1)	66 (%81,5)	14 (%53,8)		
Hayır		3 (%3,7)	2 (%7,7)	**10,329**	**0,035**
Kararsızım	9 (%20,9)	12 (%14,8)	10 (%38,5)		
3. Akran zorbalığı müdahale edilmesi gereken bir durum değildir.					
Evet	3 (%7)	4 (%4,9)			
Hayır	39 (%90,7)	77 (%95,1)	26 (%100)	4,357	0,36
Kararsızım	1 (%2,3)				
4. Çocuğum akran zorbalığı ile kendisi baş edebilir.					
Evet	19 (%44,2)	39 (%48,1)	8 (%30,8)		
Hayır	11 (%25,6)	20 (%24,7)	11 (%42,3)	3,767	0,439
Kararsızım	13 (%30,2)	22 (%27,2)	7 (%26,9)		
5. Akran zorbalığı arkadaşlık ilişkisinin bir parçasıdır ve normal değerlendirilebilir.					
Evet	2 (%4,7)	3 (%3,7)	1 (%3,8)		
Hayır	41 (%95,3)	73 (%90,1)	25 (%96,2)	4,448	0,349
Kararsızım		5 (%6,2)			
6. Akran zorbalığına gereken önemin verilmediğini düşünüyorum.					
Evet	39 (%90,7)	63 (%77,8)	19 (%73,1)		
Hayır	2 (%4,7)	8 (%9,9)	1 (%3,8)	6,975	0,137
Kararsızım	2 (%4,7)	10 (%12,3)	6 (%23,1)		
7. Okullarda akran zorbalığına yönelik önlemler alınmalı, bilgilendirmeler yapılmalıdır.					
Evet	43 (%100)	79 (%97,5)	25 (%96,2)		
Hayır			1 (%3,8)	6,501	0,165
Kararsızım		2 (%2,5)			
8. Çocuğumun akran zorbalığına maruz kalma ihtimali beni endişelendirir.					
Evet	38 (%88,4)	72 (%88,9)	23 (%88,5)		
Hayır	4 (%9,3)	4 (%4,9)	1 (%3,8)	2,243	0,691
Kararsızım	1 (%2,3)	5 (%6,2)	2 (%7,7)		
9. Çocuğumun okul başarısı düşse, okula gitmek istemese akran zorbalığı aklıma gelir.					
Evet	27 (%62,8)	45 (%55,6)	10 (%38,5)		
Hayır	8 (%18,6)	18 (%22,2)	8 (%30,8)	3,926	0,416
Kararsızım	8 (%18,6)	18 (%22,2)	8 (%30,8)		
10. Çocuğumun okulda başına gelen her türlü olaydan haberdar olurum.					
Evet	20 (%46,5)	58 (%71,6)	10 (%38,5)		
Hayır	7 (%16,3)	7 (%8,6)	3 (%11,5)	**13,697**	**0,008**
Kararsızım	16 (%37,2)	16 (%19,8)	13 (%50)		

***X^2**: Ki-Kare testi*

Katılımcıların " Sizce çocuğunuz daha önce birine karşı akran zorbalığı yapmış mıdır" sorusuna verdikleri yanıtların akran zorbalığı ile ilgili önermelere verdikleri yanıtlar ile karşılaştırılmasında "çocuğumun problemlerini düşünürken akran zorbalığı ihtimalini göz önünde bulundururum" ve "çocuğumun akran zorbalığına maruz kalma ihtimali beni endişelendirir" önermelerinde istatistiksel olarak anlamlı fark saptandı ($p<0,05$). Yapılan ileri analizde (Bonferroni) anlamlı farklılığın "çocuğumun problemlerini düşünürken akran zorbalığı ihtimalini göz önünde bulundururum" önermesinde evet yanıtı verenlerde "sizce çocuğunuz daha önce akran zorbalığına uğradı mı" sorusuna kararsızım yanıtı verenlerin oranı evet ve hayır yanıtı veren katılımcıların oranından, hayır yanıtı verenlerin oranı da evet yanıtı verenlerin oranından anlamlı yüksek bulundu. Hayır yanıtı verenlerde evet yanıtı verenlerin oranı hayır ve kararsızım yanıtı verenlerin oranından, hayır yanıtı verenlerin oranı da kararsızım yanıtı verenlerin oranından anlamlı yüksek bulundu. "Çocuğumun akran zorbalığına maruz kalma ihtimali beni endişelendirir" önermesinde hayır yanıtı verenlerde "sizce çocuğunuz daha önce birine karşı akran zorbalığı yapmış mıdır" sorusuna evet yanıtı verenlerin oranı hayır yanıtı veren katılımcıların oranından anlamlı yüksek bulundu (Tablo 5).

Tablo 5. Katılımcıların sizce çocuğunuz daha önce birine karşı akran zorbalığı yapmış mıdır sorusuna verdikleri yanıtların akran zorbalığı ile ilgili önermelere verdikleri yanıtlar ile karşılaştırılması

	Sizce çocuğunuz daha önce birine karşı akran zorbalığı yapmış mıdır?				
	Evet	Hayır	Kararsızım	X^2	p
1. Çocuğumun problemlerini düşünürken akran zorbalığı ihtimalini göz önünde bulundururum					
Evet	5 (%45,5)	82 (%75,2)	25 (%83,3)		
Hayır	5 (%45,5)	19 (%17,4)	1 (%3,3)	**11,249**	**0,024**
Kararsızım	1 (%9,1)	8 (%7,3)	4 (%13,3)		
2. Çocuğum akran zorbalığına maruz kalırsa farkına varacağımı düşünüyorum.					
Evet	10 (%90,9)	84 (%77,1)	20 (%66,7)		
Hayır		5 (%4,6)		5,888	0,208
Kararsızım	1 (%9,1)	20 (%18,3)	10 (%33,3)		
3. Akran zorbalığı müdahale edilmesi gereken bir durum değildir.					
Evet	1 (%9,1)	4 (%3,7)	2 (%6,7)		
Hayır	10 (%90,9)	105 (%96,3)	27 (%90)	5,068	0,28
Kararsızım			1 (%3,3)		
4. Çocuğum akran zorbalığı ile kendisi baş edebilir.					
Evet	7 (%63,6)	47 (%43,1)	12 (%40)		
Hayır	3 (%27,3)	28 (%25,7)	11 (%36,7)	4,142	0,387
Kararsızım	1 (%9,1)	34 (%31,2)	7 (%23,3)		
5. Akran zorbalığı arkadaşlık ilişkisinin bir parçasıdır ve normal değerlendirilebilir.					
Evet		4 (%3,7)	2 (%6,7)		
Hayır	10 (%90,9)	101 (%92,7)	28 (%93,3)	3,139	0,535
Kararsızım	1 (%9,1)	4 (%3,7)			
6. Akran zorbalığına gereken önemin verilmediğini düşünüyorum.					
Evet	7 (%63,6)	90 (%82,6)	24 (%80)		
Hayır	2 (%18,2)	8 (%7,3)	1 (%3,3)	4,091	0,394
Kararsızım	2 (%18,2)	11 (%10,1)	5 (%16,7)		
7. Okullarda akran zorbalığına yönelik önlemler alınmalı, bilgilendirmeler yapılmalıdır.					
Evet	10 (%90,9)	107 (%98,2)	30 (%100)		
Hayır		1 (%0,9)		5,951	0,203
Kararsızım	1 (%9,1)	1 (%0,9)			
8. Çocuğumun akran zorbalığına maruz kalma ihtimali beni endişelendirir.					
Evet	8 (%72,7)	97 (%89)	28 (%93,3)		
Hayır	3 (%27,3)	6 (%5,5)		**11,224**	**0,024**
Kararsızım		6 (%5,5)	2 (%6,7)		
9. Çocuğumun okul başarısı düşse, okula gitmek istemese akran zorbalığı aklıma gelir.					
Evet	4 (%36,4)	58 (%53,2)	20 (%66,7)		
Hayır	6 (%54,5)	24 (%22)	4 (%13,3)	8,813	0,066
Kararsızım	1 (%9,1)	27 (%24,8)	6 (%20)		
10. Çocuğumun okulda başına gelen her türlü olaydan haberdar olurum.					
Evet	5 (%45,5)	69 (%63,3)	14 (%46,7)		
Hayır	2 (%18,2)	12 (%11)	3 (%10)	4,577	0,333
Kararsızım	4 (%36,4)	28 (%25,7)	13 (%43,3)		

X^2: Ki-Kare testi

5. TARTIŞMA

Lise çağında çocuğu bulunan ebeveynlerin gözünden akran zorbalığının değerlendirildiği bu çalışmada, ebeveynlerin büyük çoğunluğunun daha önce akran zorbalığı kavramını duyduğu, çocuğunun böyle bir durumla karşılaşması halinde fark edebileceğini düşündüğü ve çocuklarının problemlerini değerlendirirken bu olasılığı göz önünde bulundurduğu saptanmıştır. Bu farkındalığın, ebeveynlerin eğitim düzeyiyle anlamlı ilişki gösterdiği belirlenmiştir. Ayrıca, her dört ebeveynden biri çocuğunun daha önce akran zorbalığına maruz kaldığını ifade etmiş; sözel zorbalığın en yaygın zorbalık biçimi olduğu görülmüştür. Dikkat çeken bir diğer bulgu ise, zorbalığa uğrayan çocukların aynı zamanda başkalarına zorbalık yapma olasılığının daha yüksek olmasıdır. Hem mağdur hem zorba konumundaki çocuklarda okuldan sebepsiz yere kaçınma davranışının ise daha sık görüldüğü gösterilmiştir.

Literatürde, akran zorbalığının ergenlerin ruh sağlığını olumsuz etkileyen ciddi bir risk faktörü olduğu; ebeveynlerin farkındalık düzeyi ve destekleyici rollerinin ise bu süreçte yürütülen müdahale ve önleme çalışmalarının etkinliğini doğrudan belirlediği ifade edilmektedir (98). Bu çalışmada, ebeveynlerin %86'sı daha önce akran zorbalığı kavramını duyduğunu belirtmiştir. Bu kavramı duymuş olma oranlarının anne ve babalarda birbirine yakın olduğu görülmüştür. Literatürde ebeveynlerin akran zorbalığını duyma durumlarının araştırıldığı sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Karadeniz'in çalışmasında annelerin %61'inin bu kavramı daha önce duymadığı bildirilmiştir (99). Uludaşdemir'in çalışmasında ebeveynlerin bir akran zorbalığı alt türü olan siber zorbalık kavramını bilme oranı araştırılmış ve 774 ebeveynle yapılan çalışmada ebeveynlerin siber zorbalık kavramını bilme oranı %52,7 olarak bulunmuştur (100). Çalışmalarda görülen ebeveynlerin akran zorbalığını duyma durumu ile ilgili farklılıklar bölgesel, kültürel ya da sosyoekonomik faktörlerden kaynaklanabilir. Diğer yandan, çalışmamızda ebeveynlerin akran zorbalığını duyma durumları ile ebeveynlerin sosyodemografik özellikleri ve çocukların yaş, sınıf, okul türü arasında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Bu noktada ise, en sık bilgi kaynaklarının kolay ulaşılabilir olması (internet/sosyal medya) ve okul/sınıf toplantılarının olması neden olabilir. DSÖ'nün okul ortamlarında zorbalıkla mücadeleye yönelik raporunda, önleyici stratejiler üç temel başlık altında toplanmıştır: çocukların yaşam becerilerinin geliştirilmesi, güvenli davranışların kazandırılması ve

zorbalığı destekleyen sosyal-kültürel normların dönüştürülmesi. Bu stratejiler yalnızca öğrencilere değil; zorba, mağdur, ebeveyn ve öğretmen gibi tüm paydaşlara yönelik yapılandırılmaktadır (101). Dünya genelinde yaygın kullanılan üç temel önleme programı bulunmaktadır: Videolu Sınıf Tartışması, Olweus Zorbalığı Önleme Programı (OZÖP) ve KiVa (Kiusaamista Vastaan–Zorbalığa Karşı). Migliaccio ve Raskauskas tarafından geliştirilen "Videolu Sınıf Tartışması" uygulaması, öğretmen-öğrenci iletişimini güçlendirerek, zorbalığa maruz kalan öğrencilerin öğretmenlerinden yardım isteme konusundaki çekingenliklerini azaltmayı hedeflemektedir. Bir ders süresiyle sınırlı olan bu uygulamada, sınıf ortamında izletilen video aracılığıyla öğrencilerin farkındalığı artırılmakta ve müdahale stratejileri geliştirmeleri teşvik edilmektedir (102). OZÖP ise toplumsal, okul, sınıf ve bireysel düzeylerde yapılandırılmış bir müdahale yaklaşımı sunmaktadır. Toplum düzeyinde okul kurallarının desteklenmesi ve iş birliğinin artırılması amaçlanırken; okul düzeyinde açık kuralların oluşturulması, komitelerin toplanması ve personelin eğitilmesi öne çıkmaktadır. Sınıf düzeyinde kuralların uygulanması ve grup içi ilişkilerin tartışılması hedeflenirken; bireysel düzeyde ise zorbalık yaşandığında öğrencilere bireysel destek sağlanması ön plandadır (103). Bu çok katmanlı yapının birlikte yürütülmesi, okul ortamının yeniden düzenlenmesine ve topluluk bilincinin gelişmesine katkı sağlamaktadır (104). KiVa programı ise Finlandiya'da, zorbalıkla etkili mücadele ihtiyacına yanıt olarak Finlandiya Eğitim ve Kültür Bakanlığı'nın desteğiyle geliştirilmiştir (105). Farklı yaş gruplarına hitap eden bu program, yalnızca zorbalığın önlenmesini değil, aynı zamanda mevcut vakaların etkili şekilde yönetilmesini de hedeflemektedir. Öğrenciler, öğretmenler ve ebeveynleri kapsayan bütüncül yapısıyla KiVa, doğrudan zorba ya da mağdur olmayan, ancak olaylara tanıklık eden öğrencilerin tepkilerine odaklanmaktadır. Programın temelinde, tanıkların verdikleri tepkilerin zorbalığın devamı ya da sona ermesi üzerinde belirleyici olduğu fikri yer almaktadır (106). Bu tür bütüncül müdahalelerin yaygınlaştırılması, ebeveynlerin akran zorbalığına ilişkin bilgi edinme ve farkındalık düzeylerinin artmasına katkı sağlayabilir.

Akran zorbalığını duyma oranı ne kadar yüksek olsa da çocuğunun problemlerini düşünürken akran zorbalığı ihtimalini göz önünde bulundurma ve çocuğun okul başarısı düşmesi durumunda akran zorbalığını akla getirme oranları bu

orana göre daha düşük kalmıştır. Her dört ebeveynden biri ise çocuklarının akran zorbalığına maruz kalması halinde farkına varamayacağını ya da kararsız olduğunu belirtmiştir. Ebeveynlerin yaklaşık yarısı da çocuklarının akran zorbalığı ile kendisinin baş edebileceğini belirtmiştir. Akran zorbalığına yönelik farkındalığın ise anne ve babaların eğitim düzeyi arttıkça arttığı saptanmıştır. Her ne kadar ebeveynlerin büyük çoğunluğu akran zorbalığını duyduklarını belirtmiş olsa da çocuklarının problemlerini değerlendirirken bu olasılığı dikkate alma ya da akademik başarısındaki düşüşü zorbalıkla ilişkilendirme oranları daha düşük düzeyde kalmıştır. Bu durum, akran zorbalığına yönelik genel bir bilinirliğin olduğunu ancak bu bilginin çocuklarına yönelik farkındalığa dönüşmediğini göstermektedir. Ayrıca her dört ebeveynden birinin, çocuğu zorbalığa uğrasa dahi bunu fark edemeyeceğini ya da bu konuda emin olmadığını ifade etmesi, ebeveynlerin gözlem ve iletişim düzeylerinde önemli açıklar olabileceğine işaret etmektedir. Ebeveynlerin yaklaşık yarısının çocuklarının bu tür durumlarla kendi başlarına baş edebileceğine inanması da bazı ailelerde zorbalığın etkilerinin hafife alınabileceğini düşündürmektedir. Öte yandan, farkındalık düzeyinin ebeveynlerin eğitim düzeyi arttıkça yükselmesi, bu konuda geliştirilecek bilgilendirme ve destek programlarının özellikle düşük eğitim düzeyine sahip ebeveynlere odaklanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu noktada ise, eğitim düzeyi gibi faktörler rol oynasa da ebeveynlerin çocukları ile iletişimleri önemli rol oynayabilir. Nitekim çalışmamızda, ebeveynlerin yalnızda yarısı çocuklarının kendileri ile sorunları hakkında konuştuğunu ifade etmiştir. Benzer şekilde %58'i de çocuklarının okulda başına gelen her türlü olaydan haberdar olduğunu belirtmiştir. Bu oranlar, farkındalığın düşüklüğünü açıklamaya destek olabilir.

Çalışmamızda ebeveynlerin dörtte biri çocuklarının daha önce akran zorbalığına maruz kaldığını ifade ederken %7,3'ü başka bir çocuğa akran zorbalığı gerçekleştirmiştir. Karadeniz'in çalışmasında, annelerin beyanlarına göre çocukların %50,2'si geçtiğimiz aylarda hiç akran zorbalığına maruz kalmamıştır. Ancak, %31,5'i yalnızca 1-2 kez, %10'u ayda 2-3 kez, %4,8'i haftada bir kez ve %3,6'sı haftada birkaç kez olmak üzere çeşitli sıklıklarda zorbalık yaşadığını belirtmiştir (99). Karatoprak ve ark. 12-16 yaş aralığında gerçekleştirdiği çalışmada da katılımcıların %49'u geleneksel akran zorbalığını deneyimlediğini bildirmiştir. Bu oran mağdur olanlar için %35, zorba olarak tanımlananlar için ise %14 olarak hesaplanmıştır (107). Kılıçaslan

ve ark. lise öğrencileriyle yürüttükleri araştırmada ise katılımcıların %34,2'si zorbalığa uğradığını, %13,9'u ise zorbalık yaptığını ifade etmiştir (108). Çalışmamızda, çocuğu akran zorbalığına uğrayan ya da bir başkasına zorbalık yapan ebeveynlerin ifadelerine göre her iki grupta da sözel ve fiziksel zorbalık sık nedenler arasındadır. Karadeniz'in çalışmasında da benzer biçimde, çocukların maruz kaldığı zorbalık türleri arasında ilk sırayı %36,3 ile sözel zorbalık alırken, %17,5'i fiziksel zorbalık, %9,9'u sosyal izolasyon, %4,7'si söylenti yayma, %7,5'i kişisel eşyalara zarar verme ve %1,2'si cinsel zorbalık olarak rapor edilmiştir. Aynı çalışmada, zorbalık yapan çocukların %11,9'unun sözel, %6,7'sinin fiziksel, %2,3'ünün eşyalara zarar verme, %0,8'inin izolasyon ve %0,4'ünün söylenti yayma biçiminde zorbalık uyguladığı saptanmıştır (99). Kepenekçi ve arkadaşlarının 692 öğrenci ile yürüttükleri çalışmada da en sık bildirilen zorbalık türü %35,3 oranla sözel, ikinci sıklıkta ise %33,5 ile fiziksel zorbalık olarak belirlenmiştir (49). İstanbul'da 2011 yılında gerçekleştirilen bir başka çalışmada da hem zorba hem de mağdur konumunda yer alan çocukların en sık sözel zorbalık türüne karıştıkları, ikinci sıklıkta ise fiziksel zorbalığın yer aldığı görülmüştür (109). Çalışmamızda zorbalığa maruz kalma ve zorbalık yapma oranlarının önceki araştırmalara kıyasla daha düşük çıkmasının temel nedenlerinden biri, verilerin ebeveyn beyanlarına dayanmasıdır. Çocuklar yaşadıkları zorbalık deneyimlerini aileleriyle her zaman paylaşmadıkları için ebeveynlerin bu durumlardan haberdar olma olasılığı sınırlıdır. Ayrıca, sosyal istenilirlik etkisi nedeniyle bazı ebeveynler çocuklarının zorbalık yaptığını kabul etmekten kaçınmış olabilir. Öte yandan, örtük zorbalık türlerinin fark edilmemesi ve çalışmanın yapıldığı örneklemin bölgesel ya da sosyokültürel özellikleri de bu farkı açıklayan diğer etkenler arasında yer almaktadır. Çalışmamızda, her ne kadar zorbalığı uğrama ve/veya zorbalığa maruz bırakma oranları literatüre göre düşük saptansa da sık görülen zorbalık tipleri literatürle uyumlu saptanmıştır.

Çocuk zorbalığa uğradığında ya da bu durumu ebeveynine açıkladığında, ebeveynlerin verdikleri tepkiler farklılık göstermektedir; örneğin okul yönetimi ya da öğretmenle iletişime geçmek, zorbayla ya da onun ailesiyle görüşmek gibi (110,111). Uygulayıcılar ve araştırmacılar, ebeveynlerin öncelikle çocuklarını dikkatle dinlemelerini, ani kararlar almamalarını ve çocuğun görüşünü dikkate almadan tepki vermemelerini önermektedir; zira aceleci ve uygun olmayan tepkiler, mağduriyeti

artırabileceği gibi olumsuz başa çıkma modellerini de pekiştirebilir (112,113). Çalışmamızda, çocuklarının akran zorbalığına maruz kalması durumunda ebeveynlerin %49,3'ü çocuğunu kendini savunması konusunda cesaretlendireceğini belirtirken, %34'ü okulla iletişime geçeceğini ifade etmiştir. Bunun yanı sıra, %8,7'si zorbalık yapan çocuğun ailesiyle görüşmeyi tercih edeceğini, %3,3'ü çocuğunun okulunu değiştirmeyi düşüneceğini, %2'si olayın görmezden gelinmesini önereceğini, %2'si doğrudan zorbayla konuşacağını ve yalnızca %0,7'si hiçbir müdahalede bulunmayacağını beyan etmiştir. Bu bulgular, ebeveynlerin çoğunlukla çocuğun kişisel savunmasını destekleyen ya da okul temelli çözüm yollarına yöneldiğini; ancak küçük bir kısmının olayı yok sayma veya müdahale etmeme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Çocuklarının zorbalık yaptığı durumlarda ebeveynlerin çoğunlukla yapıcı ve yönlendirici bir tutum sergiledikleri görülmüştür. Katılımcıların %83,3'ü çocuklarıyla konuşarak bu davranışın yanlış olduğunu anlatmayı tercih edeceğini belirtmiştir. Bunun dışında, %7,3'ü cezalandırmayı uygun bulduğunu, %5,3'ü okulla iletişime geçeceğini, %2,7'si mağdur çocuğun ailesiyle görüşeceğini, %1,3'ü ise herhangi bir müdahalede bulunmayacağını ifade etmiştir. Bu sonuçlar, ebeveynlerin büyük çoğunluğunun çocuğun davranışını doğrudan iletişim yoluyla düzeltmeyi amaçladığını ve cezalandırmadan çok bilinçlendirme temelli bir yaklaşımı benimsediğini göstermektedir. Karadeniz'in çalışmasında benzer bir değerlendirme yapılmış ve zorbalık yapan çocukların annelerinin %68,8'i çocuklarıyla zorbalığın yanlışlığı hakkında konuştuklarını belirtmiştir. Aynı çalışmada, %22,2'si okulla iletişime geçtiğini, %15,5'i mağdur çocukla, %17,7'si mağdurun ebeveynleriyle görüştüğünü, %13,3'ü ise herhangi bir müdahalede bulunmadığını ifade etmiştir (99). Karadeniz'in çalışmasında ebeveynlerin bir kısmının daha aktif roller üstlenerek mağdur tarafla doğrudan iletişime geçtiği, ancak müdahale etmeyen ebeveyn oranının çalışmamıza göre daha yüksek olduğu dikkat çekmektedir (99). Bu farklılıklar, ebeveyn tutumlarının zamanla, kültürel bağlama ve toplumsal farkındalık düzeyine göre değişebileceğini düşündürmektedir. Çalışmamızda "hiçbir şey yapmam" diyenlerin oranının %1,3 gibi oldukça düşük olması, ebeveynlerin çocuklarının zorbalık davranışlarını pasif bir şekilde karşılamaktan ziyade, sorumluluk alarak müdahale etmeye daha yatkın olduklarını göstermektedir. Larrañaga ve arkadaşlarının çalışmasında ebeveynlerin %22,3'ü çocuklarının akran zorbalığına maruz kaldığını,

zorbalık yaşaması durumunda ebeveynlerin verdikleri olası tepkilere katılım oranları incelendiğinde, en yaygın tepkinin okulda bir öğretmen ya da yöneticiyle iletişime geçmek olduğu görülmüştür (%75,7). Bunu sırasıyla internet erişimini sınırlamak (%55,5) ve zorbalık yapan çocuğun ebeveynleriyle görüşmek (%54,4) takip etmiştir. En az tercih edilen tepki ise, çocuğunu kendisini savunması yönünde cesaretlendirmek olmuştur (%15,7) (114). Harcourt ve arkadaşlarının çalışmasında çocuğu akran zorbalığına uğrayan ebeveynlerin tamamının okuldaki öğretmeniyle konuştuğu, %96'sının kendi çocuğuyla konuştuğu, %85'inin okul yönetimiyle konuştuğu, %27'sinin başka öğretmen ile konuştuğunu, %23'ünün zorbalık yapan çocukla konuştuğunu ve %38'inin zorbalık yapan çocuğun ailesiyle konuştuğunu belirtmiştir (Birden fazla seçeneğin seçilmesine izin verildiğinden, yüzde değerler buna göre düzenlenmiştir) (115). Genel olarak değerlendirildiğinde, ebeveynlerin büyük bir kısmı çocuklarının zorbalık davranışlarını fark ettiğinde iletişim kurmayı ve rehberlik etmeyi tercih etmektedir. Ebeveyn-ergen ilişkilerinin güçlenmesi de ergenin zorba ya da mağdur konumunda yer alma olasılığını azaltmaktadır (116). Böylece tekrarlayan zorbalıkların önüne geçilebilir.

Çalışmamızda, çocukların daha önce akran zorbalığına uğrama durumu ile bir başkasına zorbalık yapma durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Analiz sonuçlarına göre, çocuğunun zorbalığa uğradığını belirten ebeveynlerde, çocuğunun başka birine zorbalık yapmış olabileceğini düşünen ya da bu konuda kararsız kalanların oranı, zorbalığa uğramadığını belirten ebeveynlere kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur. Bu bulgu, akran zorbalığına uğrayan çocukların aynı zamanda zorba konumuna geçme eğiliminde olabileceğini ve mağduriyetin zamanla saldırgan davranışlara dönüşebileceğini düşündürmektedir. Bu durum literatürde "zorba/kurban" (bully/victim) profili olarak tanımlanan çocukların varlığına işaret etmektedir (117). Aytekin'in çalışmasında çocuğun zorbalık davranışına maruz kalmasının zorbalık yapma davranışını %20 oranında yordadığı bulunmuştur (118). Kaçar'ın çalışmasında hem zorba hem kurban oranı %19 bulunmuştur (119). Ayran ve Çelebioğlu'nun çalışmasında %8, Ergün'ün çalışmasında ise %7,3 bulunmuştur (120,121). Ayrıca, çocuğun daha önce akran zorbalığına uğrayıp uğramadığı ile ebeveyniyle sorunlarını paylaşma durumu arasında da istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Bu bağlamda, zorbalığa maruz kalan

çocukların ebeveynleriyle iletişim kurma biçimlerinin farklılık gösterdiği ve bu çocukların ya daha fazla destek arayışı içinde oldukları ya da yaşadıkları olumsuz deneyimlerin ebeveyn-çocuk iletişimini etkileyebildiği anlaşılmaktadır. Bu bulgu, akran zorbalığına maruz kalan çocukların yalnızca sosyal çevreleriyle değil, aynı zamanda aile içindeki duygusal paylaşım düzeyleriyle de ilişkilendirilebileceğini göstermektedir. Tüm bu veriler, akran zorbalığı sürecinin yalnızca bireysel bir mağduriyet durumu olmadığını, aynı zamanda çocukların sosyal davranış örüntülerini ve aile ilişkilerini etkileyen çok boyutlu bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle hem okul temelli önleme programlarının hem de aile içi iletişimi destekleyici müdahalelerin birlikte ele alınması önem arz etmektedir.

Bu çalışmada elde edilen bulgular, çocuğun akran zorbalığına maruz kalması ile başkasına zorbalık yapması arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koyarken, zorbalık deneyimi yaşayan çocukların okula gitmek istememe eğiliminde olduklarını da göstermiştir. Bu durum, akran zorbalığının çocukların yalnızca davranışsal tepkilerini değil, aynı zamanda okul bağlılığı ve psikolojik iyi oluşlarını da olumsuz yönde etkileyebileceğini düşündürmektedir. Ayrıca, ebeveynlerin medeni durumu, eğitim seviyesi ve mesleği gibi demografik özelliklerinin, zorbalığa ilişkin tutum ve farkındalık düzeyleriyle anlamlı ilişkiler göstermesi, ebeveyn farkındalığının sosyoekonomik faktörlerle bağlantılı olabileceğine işaret etmektedir. Bu bulgular, hem çocuklara yönelik müdahalelerin bütüncül bir yaklaşımla ele alınması hem de ebeveynlerin eğitsel destek yoluyla sürece daha etkin katılımının sağlanması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Elde edilen bulgular, zorbalıkla doğrudan ilişkili deneyimlerin çocukların okula yönelik tutumlarını anlamlı biçimde etkilediğini göstermektedir. Hem zorbalığa maruz kalan hem de zorbalık yapan çocuklarda, sebepsiz yere okula gitmek istememe davranışının daha sık görülmesi, bu durumun sadece bir mağduriyet ya da saldırganlık meselesi olmadığını, aynı zamanda okul ortamıyla bağ kuramama ve duygusal kopuşun bir göstergesi olabileceğini düşündürmektedir. Bu sonuç, zorbalığın çocukların eğitim hayatını sekteye uğratan ciddi bir risk unsuru olduğunu ortaya koymakta; dolayısıyla zorbalıkla mücadele stratejilerinin yalnızca davranışı bastırmaya değil, öğrencilerin okul aidiyetini güçlendirmeye ve psikolojik desteklerini artırmaya yönelik bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Çalışmamızda, çocuğunun daha önce akran zorbalığına uğrayıp uğramadığına dair ebeveyn yanıtları ile "Çocuğum akran zorbalığına maruz kalırsa farkına varacağımı düşünüyorum" ve "Çocuğumun okulda başına gelen her türlü olaydan haberdar olurum" şeklindeki iki farkındalık önermesi arasında anlamlı farklılıklar saptanmıştır. Özellikle, "Çocuğum akran zorbalığına maruz kalırsa farkına varacağımı düşünüyorum" ifadesine "evet" diyen ebeveynlerin önemli bir kısmı çocuklarının daha önce zorbalığa uğramadığını düşünmekte; buna karşılık "kararsızım" veya "bilmiyorum" diyenlerde çocuklarının zorbalık yaşamış olabileceğine dair kuşku daha fazladır. Bu bulgular, çocuğunun zorbalığa uğramadığını düşünen ebeveynlerin, farkındalık düzeylerini olduğundan yüksek değerlendirme eğiliminde olduklarını göstermektedir. Aynı zamanda, zorbalık yaşantılarına dair bilgi sahibi olmanın, ebeveynin çocuğuyla olan iletişimi ve gözlem becerileriyle doğrudan ilişkili olduğunu düşündürmektedir. Bu nedenle, öznel farkındalık beyanları ile gerçek durum arasında bir kopukluk olabileceği, ebeveynlerin bu alanda daha somut gözlem ve bilgilendirme süreçleriyle desteklenmesi gerektiği sonucuna ulaşılabilir. Benzer şekilde, çocuğunun okulda yaşadığı her olaydan haberdar olduğunu düşünen ebeveynlerin büyük çoğunluğunun, çocuklarının daha önce akran zorbalığına uğramadığını ifade ettiği görülmüştür. Bu durum, ebeveynlerin kendi farkındalık düzeylerini olduğundan yüksek algılama eğiliminde olduklarını düşündürmektedir. Öte yandan, "kararsızım" diyen ebeveynlerde "bilmiyorum" yanıtı belirgin şekilde öne çıkmakta; bu da çocuğun yaşantılarına ilişkin belirsizlik yaşayan ebeveynlerin, zorbalık gibi örtük durumları fark etmekte daha da yetersiz kaldığını göstermektedir. Sonuç olarak, ebeveynin çocuğuyla ilgili bilgi sahibi olduğu düşüncesi her zaman gerçek durumu yansıtmayabilir ve bu algı farkı, zorbalık gibi önemli sosyal sorunların göz ardı edilmesine yol açabilir.

Bu çalışmada, çocuğun daha önce bir başkasına zorbalık yapmış olma durumu ile ebeveynlerin zorbalıkla ilgili iki tutum ifadesine verdikleri yanıtlar arasında anlamlı farklar saptanmıştır. "Çocuğumun problemlerini düşünürken akran zorbalığı ihtimalini göz önünde bulundururum" diyen ebeveynlerde, çocuğunun zorbalığa uğrayıp uğramadığı konusunda "kararsızım" yanıtı daha sık görülmüş; bu durum, bu ebeveynlerin çocuğun hem mağdur hem zorba olabileceği ihtimalini daha açık şekilde değerlendirdiklerini göstermektedir. Buna karşılık, bu önermeye "hayır" diyenlerde

“zorbalık yapmamıştır” inancı baskın olup, ebeveynin kendi çocuğunu zorbalıkla ilişkilendirme konusunda daha kapalı bir tutum sergilediği anlaşılmaktadır. Bu sonuç, bazı ebeveynlerin çocuklarını olası zorbalık davranışlarından muaf gördüğünü, bazılarının ise bu ihtimali daha sorgulayıcı bir yaklaşımla ele aldığını göstermektedir. Bu fark, ebeveyn farkındalığının yalnızca bilgi düzeyine değil, aynı zamanda çocuğa yönelik eleştirel bakış ve açık iletişim kapasitesiyle de şekillendiğini düşündürmektedir.

Çalışmada, çocuğunun zorbalığa uğrama ihtimalinden endişe duymadığını belirten ebeveynlerin, çocuklarının başka birine zorbalık yapmış olabileceğini kabul etme oranı anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur. Bu bulgu, çocuğu için düşük düzeyde endişe bildiren ebeveynlerin, çocuğun zorbalık yapan taraf olabileceğini daha olası gördüğünü ve bu durumu daha kolay ifade ettiğini göstermektedir. Diğer yandan, çocuğu adına daha fazla endişe duyan ebeveynlerin, onu daha çok koruma eğiliminde olduğu ve bu nedenle zorbalık yapan değil, mağdur olabilecek bir çocuk olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Bu durum, ebeveyn tutumlarının ve duygusal yaklaşımlarının, çocuklarının zorbalıkla ilişkili rollerini nasıl algıladıkları üzerinde belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Lise çağında çocuğu bulunan ebeveynlerin gözünden akran zorbalığının değerlendirildiği bu çalışma bulgularından elde edilen sonuçlar aşağıda yer almaktadır.

- Katılımcıların büyük çoğunluğu daha önce "akran zorbalığı" kavramını duyduğunu belirtmiştir. Ancak bu bilgi düzeyi, çocuğun zorbalık yaşayıp yaşamadığını fark etme veya zorbalıkla ilişkili riskleri değerlendirme becerisiyle her zaman örtüşmemektedir.
- Çocuğunun daha önce akran zorbalığına uğradığını belirten ebeveynlerin önemli bir kısmı sözel zorbalıkla karşılaşıldığını bildirmiştir. Dışlanma, fiziksel ve siber zorbalık türleri ise daha düşük oranlarda ifade edilmiştir.
- Katılımcıların yaklaşık üçte biri çocuğunun zorbalığa uğradığını belirtirken, önemli bir bölümü bu konuda bilgi sahibi olmadığını ifade etmiştir. Bu durum, bazı ebeveynlerin çocuklarının yaşadığı olumsuz deneyimlerden haberdar olmadığını düşündürmektedir.
- Zorbalık durumunda en sık tercih edilen ebeveyn tepkisi, çocuğu kendini savunması için cesaretlendirmek olmuştur. Bunu okul yönetimiyle iletişim kurmak ve zorba çocuğun ailesiyle görüşmek takip etmektedir. Ancak az sayıda ebeveyn olayın yok sayılmasını, doğrudan zorbayla konuşmayı ya da hiçbir şey yapmamayı düşündüğünü belirtmiştir.
- Çocuğunun başka birine zorbalık yaptığını düşünen ebeveynlerin oranı düşüktür; ancak kayda değer sayıda katılımcı bu konuda kararsız olduğunu ifade etmiştir. Bu da ebeveynlerin çocuklarının zorbalık yapma potansiyelini değerlendirmekte zorlandığını göstermektedir.
- Zorbalık yaptığı belirtilen çocukların büyük kısmı sözel, daha azı fiziksel ve dışlama türü zorbalık uygulamıştır.
- Ebeveynlerin çoğu, çocuklarının zorbalık yapması durumunda onlarla konuşarak bu davranışı tekrarlamamalarını sağlayacağını belirtmiştir. Cezalandırma, okulla iletişime geçme veya mağdur çocuğun ailesiyle görüşme ise daha az tercih edilen yöntemlerdir.

- Akran zorbalığını daha önce duyma durumu ile ebeveynin yaşı, cinsiyeti, eğitim durumu ve mesleği arasında anlamlı bir fark saptanmamıştır. Benzer şekilde, akran zorbalığını duyma durumu ile çocuğun yaşı, okul türü, sınıf mevcudu, daha önce zorbalığa uğrama veya yapma durumu arasında da anlamlı bir fark bulunmamıştır.
- Çocuğun daha önce akran zorbalığına uğrama durumu ile başkasına zorbalık yapma durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Hem mağdur hem zorba olma durumu, zorbalığın çift yönlü bir süreç olduğunu göstermektedir.
- Çocuğun daha önce zorbalığa uğrama durumu ile ebeveyniyle sorunlarını paylaşma davranışı arasında anlamlı bir ilişki vardır. Bu da aile içi iletişimin, zorbalığın fark edilmesi açısından kritik olduğunu göstermektedir.
- Hem çocuğu zorbalığa uğramış hem de başka birine zorbalık yapmış olan ebeveynlerin, çocuklarının sebepsiz yere okula gitmek istememe davranışını daha sık bildirdikleri saptanmıştır. Bu durum, zorbalık deneyimlerinin çocukların okul motivasyonu ve psikolojik iyilik halleri üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceğini göstermektedir.
- "Çocuğum akran zorbalığına maruz kalırsa fark ederim" ve "Çocuğumun okulda başına gelen olaylardan haberdar olurum" önermeleri ile çocuğun zorbalığa uğrayıp uğramadığı arasında anlamlı farklar bulunmuştur. Bu da ebeveynin öznel farkındalık beyanlarının gerçek durumu her zaman yansıtmadığını ortaya koymaktadır.
- "Çocuğumun problemlerini düşünürken akran zorbalığı ihtimalini göz önünde bulundururum" ve "Çocuğumun zorbalığa uğrama ihtimali beni endişelendirir" önermeleri ile çocuğun başka birine zorbalık yapma durumu arasında da anlamlı farklar tespit edilmiştir. Endişe düzeyi yüksek ebeveynler, çocuklarının hem mağdur hem zorba olma olasılıklarını daha çok sorgulamaktadır.
- Medeni durum ile "Çocuğum zorbalığa uğrarsa fark ederim" önermesi arasında anlamlı fark bulunmuştur. Evli ebeveynler kendilerini bu konuda daha farkında görürken, boşanmış ebeveynlerde kararsızlık oranı daha yüksektir.
- Ebeveynin eğitim düzeyi ile "Akran zorbalığına gereken önemin verilmediğini düşünüyorum" ve "Çocuğumun okul başarısı düşerse zorbalık aklıma gelir"

önermeleri arasında anlamlı farklar tespit edilmiştir. Eğitim düzeyi yükseldikçe farkındalık da artmaktadır.

- Annelerin mesleği ile "çocuğumun problemlerini düşünürken zorbalığı dikkate alırım" ifadesi arasında anlamlı fark saptanmıştır. Beyaz yaka çalışan annelerin bu konuda daha bilinçli olduğu görülmüştür.
- Babaların eğitim düzeyi ile "Çocuğum zorbalığa uğrarsa fark ederim" ifadesi arasında anlamlı fark bulunmuş; eğitim düzeyi yüksek olan babalar bu konuda kendilerini daha farkında hissetmektedir.

Öneriler

- Zorbalıkla mücadele programları, çocukların hem mağdur hem de zorba olabileceği gerçeği dikkate alınarak çift yönlü yapılandırılmalıdır.
- Ebeveynlerin çocuklarıyla kurduğu iletişim desteklenmeli, çocukların yaşadıkları zorbalık deneyimlerini paylaşabilecekleri güvenli bir aile ortamı teşvik edilmelidir.
- Zorbalık deneyimlerinin okul motivasyonu üzerindeki etkisi göz önünde bulundurularak, psikososyal destek hizmetleri okul temelli olarak yaygınlaştırılmalıdır.
- Ebeveyn farkındalığını artırmaya yönelik çalışmalar, yalnızca kavramsal bilgi vermekle sınırlı kalmamalı; ebeveynin çocukla olan etkileşimini, gözlem becerilerini ve empatik yaklaşımını geliştirmeye odaklanmalıdır.
- Düşük eğitim düzeyine ve sınırlı sosyoekonomik kaynaklara sahip ebeveynlere yönelik özel destek ve bilgilendirme programları geliştirilmelidir.
- Okul-aile iş birliğini güçlendirecek sistematik iletişim kanalları oluşturulmalı, aileler düzenli olarak zorbalık konusunda bilgilendirilmelidir.
- Önleme stratejileri oluşturulurken ebeveynin sosyodemografik özellikleri (eğitim düzeyi, medeni durumu, mesleği) dikkate alınmalı; risk gruplarına özel farkındalık çalışmaları planlanmalıdır.

KAYNAKLAR

1. Man X, Liu J, Xue Z. Effects of bullying forms on adolescent mental health and protective factors: a global cross-regional research based on 65 countries. International journal of environmental research and public health, 2022;19(4): 2374.

2. Ighaede-Edwards IG, Liu X, Olawade DB, Ling J, Odetayo A, David-Olawade AC. Prevalence and predictors of bullying among in-school adolescents in Nigeria. J Taibah Univ Med Sci, 2023 May 23;18(6):1329-1341.

3. Menesini E, Salmivalli C. Bullying in schools: the state of knowledge and effective interventions. Psychol Health Med, 2017;22(sup1): 240-253.

4. Lucas-Molina B, Pérez-Albéniz A, Solbes-Canales I, Ortuño-Sierra J, Fonseca-Pedrero E. Bullying, cyber bullying and mental health: The role of student connectedness as a school protective factor. Psychosocial Intervention, 2022;31(1): 33-41.

5. Dorio NB, Clark KN, Demaray MK, Doll EM. School climate counts: A longitudinal analysis of school climate and middle school bullying behaviors. International journal of bullying prevention, 2020;2: 1-17.

6. Seyhan Şahin S, Ayaz-Alkaya S. The effect of motivational interviewing on peer bullying and cyberbullying in adolescents: A randomized controlled trial. Journal of nursing scholarship, 2024;56(3): 382-91.

7. Peng C, Wang Z, Yu Y, Cheng J, Qiu X, Liu X. Co-occurrence of sibling and peer bullying victimization and depression and anxiety among Chinese adolescents: The role of sexual orientation. Child abuse & neglect, 2022;131: 105684

8. Martínez J, Rodríguez-Hidalgo AJ, Zych I. Bullying and Cyberbullying in Adolescents from Disadvantaged Areas: Validation of Questionnaires; Prevalence Rates; and Relationship to Self-Esteem, Empathy and Social Skills. Int J Environ Res Public Health, 2020 Aug 26;17(17):6199.

9. Feng J, Chen J, Jia L, Liu G. Peer victimization and adolescent problematic social media use: The mediating role of psychological in security and the moderating role of family support. Addict Behav, 2023 Sep;144:107721.

10. Avşar F, Ayaz-Alkaya S. Effect of A Multi-Model Based Intervention on Bullying Prevention through Peer Advocacy. Curr Psychol 2024;43: 21383-21392.

11. WHO. Global status report on preventing violence against children 2020. https://www.who.int/teams/social-determinants-of-health/violence-prevention/global-status-report-on-violence-against-children-2020, Erişim tarihi: 21.04.2025.

12. Gladden RM, Vivolo-Kantor AM, Hamburger ME, Lumpkin Corey D. Bullying surveillance among youths: uniform definitions for public health and recommended data elements, Version 1.0, 2014.

13. WHO Regional Office for Europa. Bullying And Physical Fights Among Adolescents Factsheet, 15 March 2016 https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/378542/WHO-EURO-2016-10466-50238-75712-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y, Erişim tarihi: 21.04.2025.

14. Demiröz A, Altunsu Sönmez Ö. Ebeveyn Tutumlarının Orta Okul Öğrencilerinde Zorbalık Yapma ve Zorbalığa Maruz Kalmaya Etkisi. International Social Sciences Studies Journal, 2024; 10(11): 2096-2110.
15. WHO. School-based violence prevention: a practical handbook., 2019. https://apps.who.int/iris/handle/10665/324930, Erişim tarihi: 24.04.2025.
16. American Psychology Association (APA). Bullying [internet]. American Psychology Association (Apa), 2022. https://www.apa.org/topics/bullying, Erişim tarihi: 24.04.2025.
17. Waseem M, Nickerson AB. Bullying: issues and challenges in prevention and intervention. Current Psychology, 2024;43(10): 9270-9.
18. Thornberg R. The social dynamics of school bullying: The necessary dialogue between the blind men around the elephant and the possible meeting point at the social-ecological square. Confero: Essays on Education, Philosophy and Politics, 2015;3(2): 161-203.
19. Olweus D. Bullying at school: Knowledge base and an effective intervention program a. Annals of the New York Academy of Sciences, 1996;794(1): 265-76.
20. Zhou Y, Wang S, Deng X, Shi L. Empathy and defender behavior in bullying of young children: The mediating role of peer status. Journal of Psychology in Africa, 2024;34(1): 1-6.
21. Pichel R, Foody M, O'Higgins Norman J, Feijóo S, Varela J, Rial A. Bullying, Cyber bullying and the Overlap: What Does Age Have to Do with It? Sustainability. 2021; 13(15): 8527.
22. Zhang H, Zhou H, Tao T. Bullying behaviors and psychosocial adjustment among school-aged children in China. Journal of interpersonal violence, 2019;34(11): 2363-75.
23. Baldry AC, Farrington DP, Sorrentino A. School bullying and cyber bullying among boys and girls: Roles and overlap. Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma, 2017;26(9): 937-51.
24. Tuğran AZ, Dost MT. Lise Öğrencilerinde Ebeveyn Tutumu ve Temel Psikolojik İhtiyaçlar ile Zorbalık Statüleri Arasındaki İlişkiler. Eğitim ve Bilim, 2022;47(209): 293-309.
25. Eyuboglu M, Eyuboglu D, Pala SC, Oktar D, Demirtas Z, Arslantas D, et al. Traditional school bullying and cyber bullying: Prevalence, the effect on mental health problems and self-harm behavior. Psychiatry Res, 2021 Mar;297:113730.
26. Olweus D. Bullying in schools: Facts and intervention. Criminalistic 2010;64(6): 351-61.
27. Polat O. Şiddet. Seçkin Yayınları, Ankara, 2021.
28. Ayas T, Pişkin M. Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği Ergen Formu. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, 2015;50: 316-24.
29. Doğan A, Vural Yüzbaşı D. Akran Zorbalığı Rehber Öğretmen/Psikolojik Danışmanlar İçin Kitapçık. M. Ağar M, Aydın E. (eds). 1. baskı. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Gazi Mesleki Eğitim Merkezi Matbaası, Ankara, 2021, 9-12.
30. Li J, Hesketh T. Experiences and Perspectives of Traditional Bullying and Cyberbullying Among Adolescents in Mainland China-Implications for Policy. Front Psychol, 2021 Jul 6;12:672223.
31. Halliday S, Gregory T, Taylor A, Digenis C, Turnbull D. The Impact of Bullying Victimization in Early Adolescence on Subsequent Psychosocial and Academic Outcomes across the Adolescent Period: A Systematic Review. Journal of School Violence, 2021;20(3): 351-73.

32. Hikmat R, Yosep I, Hernawaty T, Mardhiyah A. A Scoping Review of Anti-Bullying Interventions: Reducing Traumatic Effect of Bullying Among Adolescents. J Multidiscip Healthc, 2024 Jan 20;17:289–304.
33. Kelly S. Overview and Summary: Societal Violence: What Is Our Response? The Online Journal of Issues in Nursing, 2014;19(1), Overview and Summary.
34. Underwood MK. Social Aggression Among Girls. Guilford Press, 2023.
35. Pişkin M, Ayas T. Akran Zorbalığı Ölçeği: Çocuk Formu. Akademik Bakış Dergisi, 2011;23: 1-13.
36. Hu W, Cheng Y, Du R. Effects of Overt and Relational Bullying on Adolescents' Subjective Well-Being: The Mediating Mechanisms of Social Capital and Psychological Capital. Int J Environ Res Public Health, 2022 Sep 21;19(19):11956.
37. Andreou E, Roussi-Vergou C, Didaskalou E, Skrzypiec G. School Bullying, Subjective Well-Being, and Resilience. Psychology in the Schools, 2020;57(8):1193–1207.
38. Yang B, Wang B, Sun N, Xu F, Wang L, Chen J, Yu S, Zhang Y, Zhu Y, Dai T. The Consequences of Cyberbullying and Traditional Bullying Victimization Among Adolescents: Gender Differences in Psychological Symptoms, Self-Harm and Suicidality. Psychiatry Research, 2021;306:114219.
39. Demirel A. Çağımızda Akran Zorbalığı: Öğrenci İyi Oluşu Çerçevesinde Bir Analiz. International Journal of Education & Well-Being (IJEW), 2024;2(1):31–51.
40. Aslan M, Polat MO. Tüm Boyutlarıyla Akran Zorbalığı. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2023;5(1):43–87.
41. Calvete E, Orue IE, Villardón A, Padilla P. Cyberbullying in Adolescents: Modalities and Aggressors' Profile. Computers in Human Behavior, 2010;26(5):1128-1135.
42. Smith PK, Mahdavi J, Carvalho M, Fisher S, Russell S, Tippett N. Cyberbullying: Its Nature and Impact in Secondary School Pupils. J Child Psychol Psychiatry, 2008 Apr;49(4):376–385.
43. UNESCO. School Violence and Bullying: Global Status and Trends, Drivers and Consequences, 2019. https://www.infocoponline.es/pdf/BULLYING.pdf, Erişim tarihi: 28.04.2025.
44. Pengpid S, Peltzer K. Bullying Victimization and Externalizing and Internalizing Symptoms Among In-School Adolescents from Five ASEAN Countries. Children and Youth Services Review, 2019;106:104473.
45. Armitage R. Bullying in Children: Impact on Child Health. BMJ Paediatr Open, 2021;5(1): e000939.
46. Aboagye RG, Seidu AA, Hagan JE, Frimpong JB, Budu E, Adu C, et al. A Multi-Country Analysis of the Prevalence and Factors Associated with Bullying Victimisation Among In-School Adolescents in Sub-Saharan Africa: Evidence from the Global School-Based Health Survey. BMC Psychiatry, 2021;21:1–10.
47. Biswas T, Thomas HJ, Scott JG, Munir K, Baxter J, Huda MM, et al. Variation in the Prevalence of Different Forms of Bullying Victimisation Among Adolescents and Their Associations with Family, Peer and School Connectedness: A Population-Based Study in 40
48. Jaskulska S, Jankowiak B, Pérez-Martínez V, Pyżalski J, Sanz-Barbero B, Bowes N, et al. Bullying and Cyberbullying Victimization and Associated Factors Among Adolescents in Six European Countries. Sustainability, 2022;14(21):14063.

49. Kepenekci YK, Çınkır Ş. Bullying among Turkish high school students. Child Abuse & Neglect, 2006;30(2):193-204.
50. Arslan S, Savaser S, Yazgan Y. Prevalence of peer bullying in high school students in Turkey and the roles of socio-cultural and demographic factors in the bullying cycle. The Indian Journal of Pediatrics, 2011;78:987–992.
51. Türkmen N, Dokgöz H, Akgöz S, Eren B, Vural P, Polat O. Bullying among High School Students. Maedica A J Clin Med, 2013;8(2): 143-52.
52. Espelage D. Data Needs for Emerging Research Issues in Bully and Violence Prevention: Strengths and Limitations of the National Center for Educational Statistics Data Sets. AERA Open, 2015;1(3):1–7.
53. Emma G, Colm PH, Silvia M, Anita S, Ian W. Adolescent School Bullying Victimization and Later Life Outcomes. In: Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 2021;83(4):1048–1076.
54. Süner AF, Alpay EE, Ünal B. Akran zorbalığına kısa bir bakış: Birinci basamak sağlık çalışanlarına tavsiyeler. Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi, 2021;30(6):444–450.
55. Liu W, Qiu G, Zhang SX, Fan Q. Corporal punishment, self-control, parenting style, and school bullying among Chinese adolescents: a conditional process analysis. Journal of School Violence, 2022;21(1):4–18.
56. Roland E. Bullying, depressive symptoms and suicidal thoughts. Educational Research, 2002;44(1): 55-67.
57. Dhabhar FS. Effects of stress on immune function: the good, the bad, and the beautiful. Immunologic Research, 2014;58:193–210.
58. Straub RH, Cutolo M. Psychoneuroimmunology – Developments in Stress Research. Wiener Medizinische Wochenschrift, 2018;168:76–84.
59. Jack AH, Egan V. Trouble at school: a systematic review to explore the association between childhood bullying and paranoid thinking. Psychosis, 2017;9(3):260–270.
60. Klomek AB, Sourander A, Elonheimo H. Bullying by peers in childhood and effects on psychopathology, suicidality, and criminality in adulthood. The Lancet Psychiatry, 2015;2(10): 930-941.
61. Prino LE, Longobardi C, Fabris MA, Parada RH, Settanni M. Effects of bullying victimization on internalizing and externalizing symptoms: the mediating role of alexithymia. Journal of Child and Family Studies, 2019;28:2586–2593.
62. Jan A, Husain S. Bullying in elementary schools: Its causes and effects on students. Journal of Education and Practice, 2015;6(19):43–56.62.
63. Brewer Jr SL, Meckley-Brewer H, Philip MS. Fearful and distracted in school: Predicting bullying among youths. Children & Schools, 2017;39(4):219-226.
64. Wolak J, Kimberly JM, David F. Online Victimization of Youth: Five Years Later, 2006.
65. Samara M, Da Silva Nascimento B, El-Asam A, Hammuda S, Khattab N. How Can Bullying Victimisation Lead to Lower Academic Achievement? A Systematic Review and Meta-Analysis of the Mediating Role of Cognitive-Motivational Factors. Int J Environ Res Public Health, 2021;18(5): 2209.

66. Huang ST, Vidourek RA. Bullying victimization among Asian-American youth: A review of the literature. International Journal of Bullying Prevention, 2019;1:187–204.
67. Natvig GK, Albrektsen G, Qvarnstrøm U. School-related stress experience as a risk factor for bullying behavior. Journal of Youth and Adolescence, 2001;30(5):561–575.
68. Catalano RF, Oesterle S, Fleming CB, Hawkins D. The importance of bonding to school for healthy development: Findings from the Social Development Research Group. Journal of School Health, 2004;74(7):252-261.
69. Totura CMW, Karver MS, Gesten EL. Psychological distress and student engagement as mediators of the relationship between peer victimization and achievement in middle school youth. Journal of Youth and Adolescence, 2014;43:40–52.
70. Young-Jones A, Fursa S, Byrket JS, Sly JS. Bullying affects more than feelings: The long-term implications of victimization on academic motivation in higher education. Social Psychology of Education, 2015;18:185–200.
71. Altınkurt Y. Öğrenci devamsızlıklarının nedenleri ve devamsızlığın akademik başarıya olan etkisi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2015;20:129–142.
72. Marcela R, Murillo FJ. Latin America: School bullying and academic achievement. CEPAL Review, 2011;104:37–54.
73. Glew GM, Fan MY, Katon W, Rivara FP. Bullying and school safety. The Journal of Pediatrics, 2008;152(1):123–128.
74. Pillay J. Bullying experiences and literacy achievement amongst primary school children. Journal of Psychology in Africa, 2017;27(6):561–563.
75. Pfeifer JH, Allen NB. Puberty initiates cascading relationships between neurodevelopmental, social, and internalizing processes across adolescence. Biological Psychiatry, 2021;89(2):99–108.
76. Chrysanthou GM, Vasilakis C. Protecting the mental health of future adults: Disentangling the determinants of adolescent bullying victimisation. Social Science & Medicine, 2020;253:112942.
77. Rigby K. Consequences of bullying in schools. The Canadian Journal of Psychiatry, 2003;48(9):583–590.
78. Kaltiala-Heino R, Fröjd S. Correlation between bullying and clinical depression in adolescent patients. Adolescent Health, Medicine and Therapeutics, 2011;2:37–44.
79. Klomek AB, Marrocco F, Kleinman M, Schonfeld IS, Gould MS. Bullying, depression, and suicidality in adolescents. Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 2007;46(1): 40-49.
80. Kowalski RM, Limber SP. Psychological, physical, and academic correlates of cyberbullying and traditional bullying. Journal of Adolescent Health, 2013;53(1):S13–S20.
81. Lereya ST, Copeland WE, Costello EJ, Wolke D. Adult mental health consequences of peer bullying and maltreatment in childhood: two cohorts in two countries. The Lancet Psychiatry, 2015;2(6):524–531.

82. Coggan C, Bennett S, Hooper R, Dickinson P. Association between bullying and mental health status in New Zealand adolescents. International Journal of Mental Health Promotion, 2003;5(1):16–22.

83. Vanderbilt D, Augustyn M. The effects of bullying. Paediatrics and Child Health, 2010;20(7):315–320.

84. Copeland WE, Angold A, Shanahan L, Costello EJ. Longitudinal patterns of anxiety from childhood to adulthood: the Great Smoky Mountains Study. Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 2014;53(1):21–33.

85. Takizawa R, Maughan B, Arseneault L. Adult health outcomes of childhood bullying victimization: evidence from a five-decade longitudinal British birth cohort. American Journal of Psychiatry, 2014;171(7):777–784.

86. Sesar K, Barišić M, Pandža M, Dodaj A. The relationship between difficulties in psychological adjustment in young adulthood and exposure to bullying behaviour in childhood and adolescence. Acta Medica Academica, 2012;41(2): 131-144.

87. Gladstone GL, Parker GB, Malhi GS. Do bullied children become anxious and depressed adults? A cross-sectional investigation of the correlates of bullying and anxious depression. The Journal of Nervous and Mental Disease, 2006;194(3):201-208.

88. McCabe RE, Miller JL, Laugesen N, Antony MM, Young L. The relationship between anxiety disorders in adults and recalled childhood teasing. Journal of Anxiety Disorders, 2010;24(2):238–243.

89. Schreier A, Wolke D, Thomas K, Horwood J, Hollis C, Gunnell D, et al. Prospective study of peer victimization in childhood and psychotic symptoms in a nonclinical population at age 12 years. Archives of General Psychiatry, 2009;66(5): 527-536.

90. Roeger L, Allison S, Korossy-Horwood R, Eckert KA, Goldney RD. Is a history of school bullying victimization associated with adult suicidal ideation? A South Australian population-based observational study. The Journal of Nervous and Mental Disease, 2010;198(10):728–733.

91. Sigurdson JF, Wallander J, Sund AM. Is involvement in school bullying associated with general health and psychosocial adjustment outcomes in adulthood? Child Abuse & Neglect, 2014;38(10):1607–1617.

92. Bender D, Lösel F. Bullying at school as a predictor of delinquency, violence and other anti-social behaviour in adulthood. Criminal Behaviour and Mental Health, 2011;21(2):99–106.

93. Niemelä S, Brunstein-Klomek A, Sillanmäki L, Helenius H, Piha J, Kumpulainen K, et al. Childhood bullying behaviors at age eight and substance use at age 18 among males: A nationwide prospective study. Addictive Behaviors, 2011;36(3):256–260.

94. Sentse M, Kretschmer T, Salmivalli C. The longitudinal interplay between bullying, victimization, and social status: Age-related and gender differences. Social Development, 2015;24(3): 659-677.

95. Wolke D, Lereya ST. Long-term effects of bullying. Archives of Disease in Childhood, 2015;100(9):879–885.

96. Aksaray DDS. Siber zorbalık. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2011;20(2):405–432.
97. Nansel TR, Overpeck M, Pilla RS, Ruan WJ, Simons-Morton B, Scheidt P. Bullying behaviors among US youth: Prevalence and association with psychosocial adjustment. JAMA, 2001;285(16):2094–2100.
98. Stadler C, Feifel J, Rohrmann S, Vermeiren R, Poustka F. Peer-victimization and mental health problems in adolescents: are parental and school support protective? Child Psychiatry Hum Dev, 2010;41(4):371-86.
99. Karadeniz E. 6-18 yaş arası çocuğu olan annelerin akran zorbalığı hakkında bilgi ve tutumunun değerlendirilmesi (Tıpta Uzmanlık Tezi). Sağlık Bilimleri Üniversitesi İstanbul Şişli Hamidiye Etfal Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezi Aile Hekimliği Kliniği, 2022.
100. Uludaşdemir D. 12-17 yaş arası adolesanların siber zorbalık deneyimleri ve ebeveynlerin siber zorbalık konusundaki farkındalık durumlarının incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2017.
101. World Health Organization. School-based violence prevention: a practical handbook. 2019. https://www.who.int/publications/i/item/school-based-violence-prevention-a-practical-handbook, Erişim tarihi: 02.07.2025.
102. Migliaccio T, Raskauskas J. Small-Scale Bullying Prevention Discussion Video for Classrooms: A Preliminary Evaluation. Children & Schools, 2013;35(2): 71-81.
103. Demir K, Küçük S. Akran Zorbalığı Önleme ve Müdahale Programlarında Güncel Yaklaşımlar ve Hemşirelik Rolleri Current Approaches and Nursing Roles in Peer Bullying Prevention and Intervention Programs. Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi, 2020;3(2): 87-102.
104. Limber SP. Development, evaluation, and future directions of the Olweus Bullying Prevention Program. Journal of school violence, 2011;10(1): 71-87.
105. Juvonen J, Graham S, Schuster MA. Bullying among young adolescents: the strong, the weak, and the troubled. Pediatrics, 2003;112(6 Pt 1): 1231-1237.
106. Persson M, Wennberg L, Beckman L, Salmivalli C, Svensson M. The cost-effectiveness of the Kiva Antibullying Program: results from a decision-analytic model. Prevention science, 2018;19(6): 728-737.
107. Karatoprak S, Dönmez YE, Özel Özcan Ö. The predictive effect of internet addiction and psychiatric disorders on traditional peer bullying. Anatolian Journal of Psychiatry / Anadolu Psikiyatri Dergisi, 2020;21(6):625–632.
108. Kılıçaslan F, Beyazgul B, Kuzan R, Karadag D, Koruk F, Koruk I. The prevalence of peer bullying and psychiatric symptoms among high school students in southeast Turkey. Nordic Journal of Psychiatry, 2023;77(1): 83-90.
109. Gürhan N. Her yönü ile akran zorbalığı, Turkiye Klinikleri J Psychiatr Nurs-Special Topics [Internet]. 2017;3(2): 175-81.
110. Hale R, Fox CL, Murray M. “As a Parent You Become a Tiger”: Parents Talking about Bullying at School. J Child Fam Stud, 2017;26: 2000-2015.

111. Waasdorp TE, Bradshaw CP, Duong J. The link between parents' perceptions of the school and their responses to school bullying: Variation by child characteristics and the forms of victimization. Journal of Educational Psychology, 2011;103(2): 324-335.
112. Buelga S, Martínez-Ferrer B, Cava MJ. Differences in family climate and family communication among cyberbullies, cybervictims, and cyber bully–victims in adolescents. Computers in Human Behavior, 2017;76: 164-73.
113. Cross D, Lester L, Pearce N, Barnes A, Beatty S. A group randomized controlled trial evaluating parent involvement in whole-school actions to reduce bullying. The Journal of Educational Research, 2018;111: 255-67.
114. Larrañaga E, Yubero S, Navarro R. Parents' Responses to Coping with Bullying: Variations by Adolescents' Self-Reported Victimization and Parents' Awareness of Bullying Involvement. Social Sciences, 2018;7(8): 121.
115. Harcourt S, Green VA, Bowden C. "It is everyone's problem": Parents' experiences of bullying. New Zealand Journal of Psychology, 2015;44(3): 4-17.
116. Totan T, Yöndem ZD. Ergenlerde Zorbalığın Anne, Baba ve Akran İlişkileri Açısından İncelenmesi. Ege Eğitim Dergisi, 2007:(8)2: 53-68.
117. Olweus D. Bully/victim problems among schoolchildren: Long-term consequences and an effective intervention program. In S. Hodgins (Ed.), Mental disorder and crime (pp. 317-349). Sage Publications, Inc, 1993.
118. Aytekin ST. Akran zorbalığı ile ilişkili bireye, aileye ve okula özgü özelliklerin boylamsal olarak incelenmesi (Doktora tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, 2024.
119. Kaçar M. Psikiyatrik yakınmalarla başvuran çocuk ve ergenlerde akran zorbalığının ve buna ait etmenlerin değerlendirilmesi (Uzmanlık Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, İzmir, 2015.
120. Ayran G, Çelebioğlu A. Ergenlerde Akran Zorbalığı ile Ebeveynlerin Çocuk Yetiştirme Tutumu Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi. Researcher: Social Science Studies, 2018;6(3): 129-140.
121. Ergün N. Erken ergenlerde okul, aile ve demografik değişkenlere göre akran zorbalığının incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bilim Dalı, 2015.